

Lunds universitet
Historiska institutionen
ÄHID04
Seminarieledare: Martin Dackling
Handledare: Wiebke Kolbe
Uppsattsseminarium: 2021-01-16

Störst av allt är kärleken

Sexualundervisningen i Sverige 1945-1995

Jeanette Rolfsson

Innehållsförteckning

1 Inledning	s. 1
1.1 Syfte	s. 2
1.2 Frågeställning	s. 2
1.3 Forskningsläge	s. 3
1.4 Källmaterial	s. 6
1.4.1 Om källmaterialet	s. 6
1.4.2 Val av källor, källkritik och avgränsning	s. 8
1.5 Metod	s. 8
1.6 Teori	s. 9
2 Historisk bakgrund	s. 13
2.1 Svensk sexualpolitik och sexualitet i samhället 1945-1995	s. 13
2.2 Homosexualitet 1945-1995	s. 14
2.3Handledning i sexualundervisning	s. 16
3 Resultat	s. 18
3.1 Sexualliv och relationer	s. 18
3.1.1 1945	s. 18
3.1.2 1956	s. 20
3.1.3 1977	s. 22
3.1.4 1995	s. 23
3.2 Sexuell läggning och inriktning	s. 25
3.2.1 1945	s. 25
3.2.2 1956	s. 26
3.2.3 1977	s. 26
3.2.4 1995	s. 28
4 Analys	s. 30
4.1 Sexuella relationer	s. 30
4.2 Sexuella handlingar	s. 34
4.3 Sexuell läggning	s. 36
5 Sammanfattning och slutsatser	s. 37
Käll- och litteraturförteckning	s. 45

1 Inledning

Den 3 september 2020 offentliggjorde regeringen ett beslut om att stärka sexualundervisningen i svenska skolor. Granskningar av sexualundervisningen hade visat att många lärare tyckte att det är svårt att undervisa i frågor om sex och samlevnad och att det finns ett behov av ökad utbildning för lärare.¹ Därför beslutade regeringen att alla blivande lärare ska utbildas i sex och samlevnad. Viktigast menar högskoleminister Matilda Ernkrans är att unga idag får en rimlig och bra bild av sex från skolan, särskilt då det kommit flera larm om att unga idag lär sig om sex från porrindustrin.²

Men det är inte bara idag som sexualundervisningen är omdiskuterad, utan den har länge varit ett omdebatterat och kontroversiellt ämne i Sverige. Sexualundervisningen blev obligatorisk 1956 men hade varit en del av den offentliga debatten redan under 1800-talet. Den första sexualupplysningen i skolan skedde genom Karolina Widerström, Sveriges första kvinnliga läkare, som redan kring sekelskiftet började föreläsa i ämnet sexualhygien, först för lärarinnestudenter och sedan i flickskolor.³ Att flickor fick undervisningen ansågs särskilt viktigt, då de ansågs särskilt utsatta på grund av tidens okunskap om sexuellt samliv.⁴ Under åren fram till införandet skedde flera utredningar, förslag och utlåtanden från regeringen och skolöverstyrelsen,⁵ men det stora genombrottet kan sägas ha kommit i samband med bildandet av RFSU 1933 samt genom en av dess grundare Elise Ottesen-Jensen. Inte bara RFSU, utan även kvinnoförbund och en del politiker tryckte på ett införande av sexualundervisning i skolan.⁶ Under 30-talet tog riksdagen emot många motioner om sexualundervisning, vilka debatterades hårt.⁷ Många ansåg att unga behövde kunskap, men det fanns även en rädsla för att det skulle leda till ett för tidigt sexuellt uppvaknande.⁸ Stort motstånd kom även från föräldrar och andra som oroade sig för att barnens oskyldighet skulle fördärvas. Särskilt kyrkan visade ett starkt motstånd.⁹

---

¹ Regeringskansliet. Bättre sexualundervisning för unga. 2020.

<https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2020/09/battre-sexualundervisning-for-unga/> (Hämtad 2020-11-03)

² Jonasdotter Nilsson, Mimmi. Ernkrans: Unga ska få bilden från skolan – inte porren. SVT Nyheter.

<https://www.svt.se/nyheter/inrikes/larara-ska-utbildas-i-sexualkunskap> (Hämtad 2020-12-30)

³ RFSU. Viktiga årtal och reformer. 2018. <https://www.rfsu.se/om-rfsu/om-oss/rfsus-historia/viktiga-artal-och-reformer/> (Hämtad 2020-11-03)

⁴ SOU 1994:37. Bygdeman, Marc & Lindahl, Katarina. *Sexualupplysning och reproduktiv hälsa i Sverige under 1900-talet*. <https://lagen.nu/sou/1994:37> (Hämtad: 2020-11-04), 10.

⁵ SOU 1994:37, 11.

⁶ Centerwall, Erik. ”Med moralen som styrmedel – historiska perspektiv på sexualupplysning” I *Hela livet: 50 år med sex- och samlevnadsundervisning*, Nilsson, Agneta (red.), 25-33. Stockholm: Liber, 2005. E-bok, 30.

⁷ SOU 1994:37, 16.

⁸ Centerwall, Erik. Med moralen som styrmedel, 28.

⁹ SOU 1994:37, 15.

1940 skrev 15 kvinnoorganisationer till Skolöverstyrelsen och begärde omedelbara åtgärder, då något beslut fortfarande inte tagits. Som resultat av detta skedde 1942 en ändring av kursplanerna för folkskolan och därmed kom en rekommendation om sexualundervisning.¹⁰ Sexualundervisningen kom dock fortfarande att vara bristfällig på flera skolor, obefintlig även. Utredningar och undersökningar visade att elever inte märkt någon förändring och många hade inte fått någon sexualundervisning alls.¹¹ Vid höstterminens början 1954 beslutade Skolöverstyrelsen att skolstyrelsen inte längre skulle kunna besluta om uteslutande av sexualundervisning och 1956 blev sexualundervisningen till slut obligatorisk.¹²

Införandet av sexualundervisning i Sverige var alltså en lång process som möttes av motstånd från flera håll. Men hur såg egentligen sexualundervisningen ut när den väl införts och sedan blivit obligatorisk och hur har den utvecklats under resten av 1900-talet? Det är just detta som denna uppsats ämnar att undersöka. Undersökningen kommer genomföras utifrån de handledningar och det referensmaterial för skolor och lärare som gavs ut av Skolöverstyrelsen respektive Skolverket, vilket kommer kunna öppna upp för en inblick i hur och vad Skolöverstyrelsen och Skolverket ville att skolorna skulle lära ut och hur de ville att svenska folket skulle förhålla sig till frågan.

1.1 Syfte

Syftet med uppsatsen är att undersöka hur Skolöverstyrelsen och Skolverket åsyftade att sexualundervisningen i Sverige skulle se ut samt hur detta har förändrats under den senare hälften av 1900-talet. Undersökningen kommer dock inte kunna utsäga hur sexualundervisningen faktiskt såg ut i svenska skolor under denna period, men den kommer kunna svara på hur de svenska skolmyndigheterna menade att sex och samlevnad skulle undervisas om och de värderingar som skulle förmedlas. Det har tidigare forskats kring läroböcker för sexualundervisning men de lärarhandledningar som kommer undersökas här har inte utforskats i lika stor utsträckning. Denna studie kommer på så sätt att komplettera denna tidigare forskning med ytterligare en vinkel, det vill säga hur styrningen av undervisningen såg ut.

1.2 Frågeställning

- Vilka värderingar och ståndpunkter angående människors sexualliv kan urskiljas i de olika handledningarna samt vilka förändringar kan urskiljas?

---

¹⁰ SOU 1974:59. USSU. *Sexual- och samlevnadsundervisning*, 115.

¹¹ SOU 1974:59, 10.

¹² SOU 1974:59, 116.

1.3 Forskningsläge

Sexualundervisningen i Sverige är relativt välutforskad inom det utbildningsvetenskapliga forskningsfältet, men en stor del av denna forskning har en historievetenskaplig vinkel. I denna tidigare forskning undersöks till största del läroböcker för sexualundervisning, men det finns även en del forskning kring styrdokument, så som handledningar och läroplaner. En stor del av studierna som gjorts undersöker aktuella läroböcker, det vill säga under 2000-talet, men jag har valt att endast fokusera på de studier som undersöker utvecklingen under en längre period, särskilt då denna uppsats inte kommer inkludera 2000-talet i undersökningsperioden.

Den mest utförliga studien av just lärarhandledningar i sexualundervisning är skriven av Erik Centerwall för en antologi om sexualundervisning. Antologin utgavs av Myndigheten för skolutveckling 2005 med uppdrag av regeringen att uppmärksamma 50-årsjubiléet och inspirera till en utveckling och förbättring av sex- och samlevnadsundervisningen.¹³ I sitt kapitel går Centerwall igenom historiken kring de handledningar som gavs ut från 1956 till 1995. Undersökningen påvisar en stor utveckling och förändring genom åren. Handledningen från 1956 betonar att unga ska skyddas från sexualitetens negativa sidor samt att undervisningen ska vara karaktärsfostrande. Stort fokus lades även på att avhållsamhet ska förespråkas. Människor med ”avvikande sexuell drift”, så som homosexuella, anses utgöra en fara för ungdomar och skillnaden mellan pojkar och flickor betonas. Centerwall betonar att sexualundervisningens övergripande uppgift var att göra moraliskt motstånd mot den utveckling som skedde i landet.¹⁴ Med handledningen från 1977 kom en ökad acceptans för att unga har ett sexuellt liv. Fokus låg även på att stödja ungdomarna i sin förmåga att skydda sig och leva ansvarsfullt. Moraliseringen avtog i denna handledning, menar Centerwall. Dock framhävs fortfarande familjebildning och att tillfredsställelsen är högre inom förhållanden än utom. Nu respekteras homosexualitet och andra ”avvikande” samlevnadsformer, men beskrivs fortfarande som just avvikande.¹⁵ Centerwalls beskrivning av handledningen från 1995 är klart mer positiv och han konstaterar att denna handledning presenterar sexualundervisning som avsevärt bredare. Fokus låg på identitetsskapande och utveckling samt ungdomarnas situation och problem. Centralt, menar Centerwall, var att försöka skapa en förmåga att kommunicera kring känslor, sexualitet och risker. I denna bok ville man även undvika heteronormativitet och därför var homosexualitet ett genomgående

---

¹³ Centerwall, Erik. ”Obligatorisk sexualundervisning - perspektiv på tre handledningar”. I *Hela livet: 50 år med sex- och samlevnadsundervisning*, Nilsson, Agneta (red.), 35-45. Stockholm: Liber, 2005. E-bok.

¹⁴ Centerwall, Erik. Obligatorisk sexualundervisning, 36-38.

¹⁵ Centerwall, Erik. Obligatorisk sexualundervisning, 41-43.

tema.¹⁶ Denna sista handledning som Centerwall undersökt är Centerwall själv författare till, vilket jag anser gör hans analys mindre objektiv och därmed något mindre trovärdig. Därför vore det särskilt intressant att undersöka denna handledning för att få en mer objektiv bild av just denna och utvecklingen in på 1990-talet.

Resterande studier av sexualundervisningen i Sverige som följer nedan kretsar kring läroböcker, då det är just det som till största del har studerats tidigare. Några inkluderar även styrdokument, så som handledningar eller läroplaner. Emma Larsson är en av de som undersökt sexualundervisningsböcker. Larsson undersöker hur sexuella identiteter och sexualiteter framställs samt hur kroppen framställs i förhållande till sexualitet i läroböcker från 1956 till 1988 utifrån ett queerteoretiskt perspektiv. Larsson drar slutsatsen att läroböckerna uppvisar en framträdande heteronormativitet och tvåsamhetsnorm samt att kärleken och gemenskapen lyfts fram som något särskilt eftersträvbart och vackert. Det framträder även ett tydligt avhållsamhets- och ansvarsideal under 50- och 60-talen, särskilt för kvinnor, medan den manliga sexualiteten ansågs mer påfallande. Gällande sexualiteter och sexuella identiteter har de utöver heterosexualiteten marginaliserats och setts som avvikande. Även om denna syn förändras i de senare böckerna förknippas homosexualitet med problem och ångest.¹⁷ Larssons studie påvisar en liknande utveckling som Centerwalls, men visar inte den tydligt progressiva utveckling som Centerwall framhäver. Detta kan bero på att det finns en diskrepans mellan läroböcker och handledningar, men det kan även bero på att Larssons studie slutar vid slutet av 1980-talet och att den stora förändringen inte skedde förrän på 1990-talet. Amalia Clausson däremot undersöker hur implementeringen av samlevnadsundervisningen sett ut från 1950-talet fram till 2000-talet i läroböcker i sex och samlevnad samt läroplaner. Fokus ligger på hur könsdrift och sexualitet framställs och vilket utrymme detta ges. Clausson visar att det heterosexuella perspektivet var framträdande fram till början av 2000-talet.¹⁸ Detta skiljer sig från Centerwalls framhållande av att man frångått heteronormativiteten i handledningen från 1995. Som tidigare nämnts kan detta bero på att handledningen framhävde ett mindre heteronormativt förhållningssätt än läroböckerna från samma tid. Andersson, Burge och Söderhagens undersökning av hur heteronormativitet, men även genus och sexualitet, hanteras i läroböcker i biologi från 2000-talet påvisar en liknande tendens som Clausson. Slutsatserna som författarna drar är att böckerna fortfarande på 2000-talet har en snäv syn på ungas sexualitet

---

¹⁶ Centerwall, Erik. Obligatorisk sexualundervisning, 44-45.

¹⁷ Larsson, Emma. *Sex, kärlek och gemenskap: en queerteoretisk analys av sexualundervisningsböcker i Sverige mellan 1956-1988*. Kandidatuppsats, Lunds universitet, 2016.

¹⁸ Clausson, Amalia. *Sexualitet i skolan. Läromedelsframställning av sexualitet och könsdrift i samlevnadsundervisningen, år 1955-2014*. Examensarbete, Uppsala universitet, 2014.

samt att de skapar och reproducerar heteronormativitet, särskilt då de upprätthåller synen på den heterosexuella kärleken som det naturliga sättet att leva.¹⁹ Även Robert Torstensson presenterar ett liknande resultat i uppsatsen ”Homosexualiteten och skolan”. Torstensson undersöker mer specifikt hur homosexualitet framställts och behandlats i sexualundervisningsläroböcker, läroplaner samt handledningar från 1950-talet fram till 2007. Torstensson undersöker hur homosexualitet beskrivs och vilka tendenser som kan urskiljas under de olika tidsperioderna. Undersökningen visar att det finns en tydlig utveckling från en mer negativ syn på homosexualitet under 50- 60- och 70-talet, där det ses som en abnormitet av könsdriften och homosexuella ses som en samhällsfara som förför småpojkar och likställs med pedofiler och blottare, men att man senare övergår till en mer ”homovänlig” syn under 80-talet. Torstensson menar att böckerna på 90-talet visar en förvånande föråldrad syn på homosexualitet, delvis rentutav en fientlig sådan, medan böckerna från 2000-talet är avsevärt mer accepterande.²⁰ Detta står i tydlig kontrast mot hur Centerwall beskriver handledningen från 1990-talet, men påvisar en liknande bild som Claussons och Andersson, Burge och Söderhagens beskrivning av läroböcker. Slutligen har Petra Eriksson undersökt hur beskrivningarna av kön och sexualitet i läroböcker i biologi har förändrats mellan åren 1958 och 2013. Även denna studie visar att sexualiteter utöver heterosexualitet ses som avvikande och att det därmed finns en utmärkande heteronormativitet även i de läroböcker som utgivits under 1990- och 2000-talet trots att det i de senare kan skönjas en ambition att använda ett mer inkluderande språk.²¹ Trots att denna studie visar ett resultat som mer liknar det som Centerwall presenterar, det vill säga att det fanns en ambition att frångå det heteronormativa perspektivet, finns heteronormativiteten tydligt närvarande.

I stora drag är sambandet mellan studierna att det finns en utveckling mot en mer öppen syn på sexualitet, särskilt gällande synen på sexuell läggning, det mindre heteronormativa språket, samt på vissa håll en mer jämlik syn på kvinnor och män. Samtidigt finns heteronormativiteten fortfarande kvar in på 2000-talet. Just heteronormativiteten och synen på sexuell läggning ligger som ett stort fokus i samtliga studier av läroböckerna, vilket även denna studie kommer se på till viss del, men fokus kommer till stor del ligga på värderingarna kring människors sexualliv.

---

¹⁹ Andersson, Susanne, Burge, Kajsa & Söderhagen, Johanna. *Samlag, sexdrift och kärleksideologi: en queerteoretisk textanalys av sex- och samlevnadsavsnitten i biologiböcker*. Examensarbete, Göteborgs universitet, 2013.

²⁰ Torstensson, Robert. *Homosexualiteten och skolan: en studie av biologiböcker och läroplaner 1950-2007*. Kandidatuppsats, Göteborgs universitet, 2007.

²¹ Eriksson, Petra. *Penisar och könsöppningar: Konstruktioner av kön och sexualitet i läroböcker i biologi 1958-2013*. Examensarbete, Uppsala universitet, 2015.

1.4 Källmaterial

1.4.1 Om källmaterialet

Källmaterialet består av de lärarhandledningar för sexualundervisning som utgavs av Skolöverstyrelsen respektive Skolverket under undersökningsperioden 1945-1995. Undersökningen hade även kunnat genomföras med läroböcker för sexualundervisning som källmaterial, men då en stor del av den tidigare forskningen undersöker just detta är det mer intressant att istället undersöka de styrdokument som svenska myndigheterna gav ut, för att bidra med ett annat perspektiv. Att studera dessa gör det även möjligt att undersöka vilka värderingar som skolmyndigheterna ville att skolorna skulle lära ut, vilket inte hade framkommit på samma sätt i läroböcker, då de har en mer oberoende ställning. Handledningarna som kommer användas i undersökningen är:

- *Handledning i sexualundervisning för lärare i folkskolor* från 1945
- *Handledning i sexualundervisning* från 1956
- *Handledning i sexualundervisning* från 1967
- *Samlevnadsundervisning* från 1977
- *"Kärlek känns! förstår du": samtal om sexualitet och samlevnad i skolan : ett referensmaterial från Skolverket* från 1995

Handledningen från 1967 kommer inte att redogöras för i resultat- och analyskapiteln som de övriga handledningarna, då den är nästintill identisk med den från 1956. Dock bidrar det faktum att samma handledning utgavs återigen på 1960-talet med väsentlig information om utvecklingen. Nedan följer ytterligare information om de individuella handledningarna.

1.4.1.1 *Handledning i sexualundervisning för lärare i folkskolor*

Handledning i sexualundervisning är den första statliga handledningen i sexualundervisning som gavs ut. Den utgavs år 1945 efter ett beslut av Kungl. Maj:t skolöverstyrelsen. Boken är utarbetad med hjälp av en överlärare, en skolöverläkare, en medicine licentiat samt en biskop som sakkunniga, samt som experter två folkskollärarinnor och en tillsyningslärare samt en lektor som sekreterare. Det är en relativt tunn bok med enbart 65 sidor. Den inledande tredjedelen av boken består av en beskrivning av behovet av sexualundervisning i skolorna samt synpunkter på skolornas sexualundervisning. Följande del av boken beskriver innehållet och omfattningen i sexualundervisningen för varje skolstadium samt ett kapitel med *råd och anvisningar rörande behandlingen av elever med ovanor och oarter på det sexuella området*

samt åtgärder från skolans sida efter sexuella övergrepp mot elever. Den avslutande delen består av exempel på lektioner för de olika skolstadierna.

1.4.1.2 Handledning i sexualundervisning

Handledning i sexualundervisning från 1956 är den nästkommande handledningen som kommer undersökas. Majoriteten av handledningen är baserad på föregående handledning. Denna handledning utgavs i samband med införandet av enhetsskolan. Även denna handledning är relativt tunn med 86 sidor. Upplägget är mycket likt den föregående handledningen förutom det att man nu valt att dela in i ålderskategorier istället för stadier, samt ett kapitel som behandlar åtgärder från skolans sida vid konstaterade fall av sexuellt samliv mellan elever samt vid fall av graviditet hos skolflickor nu inkluderats. Det finns även en översikt av lärostoffet där fakta för läraren är samlad.

1.4.1.3 Handledning i sexualundervisning

Handledning i sexualundervisning från 1967 är den tredje handledningen i källmaterialet. Handledningen är en nyutgivning av den från 1956 och är därför mycket lik denna. Förändringen är endast ett tillägg angående graviditet hos elever.

1.4.1.4 Samlevnadsundervisning

Samlevnadsundervisning från 1977 är den fjärde handledningen som kommer undersökas. Redaktör för boken är Irene Kullberg, men övriga medverkade nämns inte. Med denna handledning ökade omfattningen avsevärt då denna bok består av 286 sidor. Sexualundervisning har nu fått namnet samlevnadsundervisning och innefattar ett vidare perspektiv än de tidigare åren. Upplägget i handledningen liknar dock de föregående. Boken inleds med en genomgång av mål och anvisningar, följt av arbetssätt och innehåll i samtliga skolstadium. Därefter följer en diskussion kring sexualundervisning för minoritetsgrupper samt för elever med funktionsvariation. I resterande del av boken följer en faktaöversikt.

1.4.1.5 "Kärlek känns! förstår du" samtal om sexualitet och samlevnad i skolan

Denna handledning gavs ut 1995 och är den femte handledningen som kommer undersökas. Materialet för boken är utarbetat av Erik Centerwall tillsammans med en arbetsgrupp på Skolverket. Denna bok benämns som ett referensmaterial och skiljer sig avsevärt från de tidigare. Boken är relativt omfattande och består av 155 sidor. Boken består av texter baserade på ungdomars egna erfarenheter med citat från dessa inflikade. Likt de föregående

handledningarna avslutas boken med en faktaöversikt, men det finns även en historisk översikt som presenterar historik kring några teman.

1.4.2 Val av källor, källkritik och avgränsning

Då syftet är att undersöka hur Skolöverstyrelsen och Skolverket menade att sexualundervisningen i Sverige skulle se ut anser jag att dessa handledningar är det mest fördelaktiga sättet att undersöka just detta, men de är egentligen också det enda material som presenterar instruktioner till skolor angående sexualundervisning. Som tidigare sagts kommer källmaterialet inte kunna berätta hur sexualundervisningen såg ut i Sverige, då det inte är möjligt att utläsa hur väl skolorna följde handledningarna. Ur källmaterialet går det endast att utläsa vilka värderingar som Skolöverstyrelsen och Skolverket ansåg att de svenska skolorna skulle undervisa och förmedla till svenska skolelever samt vilken information som gavs till skolorna. Handledningarna skiljer sig relativt mycket åt och har skrivits under olika förutsättningar och av olika författare, men det de har gemensamt är att de har genomgått Skolöverstyrelsen och Skolverkets granskning och baserats på deras syn på hur skolorna ska undervisa om detta ämne. Därför anser jag det vara ett trovärdigt källmaterial för att besvara frågeställningarna.

Avgränsningen grundar sig i det befintliga källmaterialet. Den första statliga handledningen utgavs av Skolöverstyrelsen år 1945 vilket ger en naturlig startpunkt för undersökningen. Den senaste handledningen som utgavs i bokform av Skolverket utkom 1995, vilket ger en naturlig slutpunkt för undersökningen. Att jag har valt att undersöka hela perioden beror på att jag önskar att innefatta så stor del utav utvecklingen som möjligt och för att bidra med forskning som inte gjorts tidigare. Jag har även uteslutit två av handledningarna under denna tidsperiod, en från 1949 samt en från 1952. Detta delvis för att göra omfånget material mer hanterbart för denna uppsats, men även för att få en mer jämn fördelning mellan böckerna tidsmässigt. Skolverket har under åren sedan 1995 publicerat hjälpmedel och riktlinjer gällande sexualundervisning och ett särskilt stort material publicerades i samband med den nya läroplanen 2011. Det vore intressant att undersöka hur utvecklingen sett ut fram till det idag aktuella materialet, men jag har valt att inte utvidga undersökningen till detta då det hade inneburit närmare en fördubbling av det redan för denna uppsats digra källmaterialet.

1.5 Metod

Denna undersökning kommer genomföras genom en kvalitativ textanalys, mer specifikt en innehållsanalys. En innehållsanalys innebär att systematiskt beskriva textinnehåll, vilket jag

ämnen att göra i denna undersökning. Mer specifikt kommer jag undersöka hur sexuallivet framställs i texterna samt huruvida dess olika aspekter värderas som positiva eller negativa, vilket är en av aspekterna av en innehållsanalys.²²

Undersökningsprocessen för denna uppsats inleddes med en översiktlig genomläsning av hela källmaterialet, det vill säga samtliga fem handledningar, detta för att få en uppfattning om vad de innefattar och för att kunna välja ut teman som förekommer i samtliga handledningar. Fokus har lagts på de sociala aspekterna av sexuallivet, därför har de biologiska aspekterna, så som fortplantning, graviditet, könssjukdomar, anatomi och liknande, inte inkluderats. Här togs även beslutet att inte inkludera handledningen från 1967 i resultat och analys. Därefter har citat från de delar som är relevanta för undersökningen valts ut och sammanställts, det vill säga sådant som behandlar sexualvanor, relationer, känslor, sexuell läggning samt sådant som ses som avvikande. Samtidigt har även delar som behandlar de kategorier som presenteras i den teori som används i uppsatsen valts ut. I resultatkapitlet har dessa citat sedan sammanställts, varje handledning för sig, för att ge en enhetlig bild av varje handlednings innehåll och ståndpunkter. Resultatet har delats in i två underkategorier, det vill säga sexuell läggning och sådant som ansetts avvikande, samt sexualliv och relationer som faller inom normen. Denna indelning grundar sig i hur handledningarna talar om dessa ämnen och tydliggör därmed redogörelsen av resultaten. Därefter har detta resultat analyserats utifrån teorin för att tydliggöra var de individuella handledningarna står i förhållande till varandra. Denna analys har delats in i tre underkategorier, det vill säga sexuell relation, handling respektive läggning, vilket grundar sig i just teorins kategorier, men även föregående indelning.

1.6 Teori

I denna uppsats kommer Gayle Rubins sexuella värdehierarki användas. Denna teori presenterades först i kapitlet *Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality*. I denna text diskuterar Rubin synen på sexualitet i det amerikanska samhället och vad som generellt ses som accepterad respektive icke accepterad sexualitet, sexuell relation och form av sex. Teorin presenterar ett antal kategorier för detta, vilka presenteras i en cirkel där den inre cirkeln presenterar de accepterade, medan den yttre cirkeln presenterar de icke accepterade kategorierna. Cirkeln presenteras nedan. Den svenska översättningen är min egen och begreppen har gjorts så likvärdiga det engelska originalet som möjligt.

---

²² Bergström, Göran & Boréus, Kristina. "Innehållsanalys". I *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.), 43-87. Lund: Studentlitteratur, 2005, 47.

Rubin skriver i sin artikel att det finns ett akut behov av utvecklade perspektiv på sexualitet. Därför ämnar hon att introducera ett ramverk för analys av sex och sexualpolitik i hopp om att skapa en korrekt, mänsklig och frigörande tankeram kring sexualitet.²³ Rubin menar att man i moderna västerländska samhällen värderar typer av sex enligt ett hierarkiskt system.²⁴ Dessa system menar Rubin fungerar på ett liknande sätt som ideologiska system för rasism, etnocentrism eller religiös överhöghet, då man rationaliserar välbefinnandet för de högst i hierarkin och motgångarna för de längst ner.²⁵ Det som avgör huruvida något är accepterat eller ej menar Rubin grundar sig i västerländska religiösa traditioner, men att medicin och psykiatri idag har haft större inflytande.²⁶ Enligt Rubin befinner sig överst i denna hierarki gifta, reproduktiva heterosexuella. Nedanför följer ogifta, monogama heterosexuella par, följda av andra heterosexuella. Stabila långvariga samkönade relationer menar Rubin vid skrivandet precis har börjat närma sig en acceptans, medan promiskuösa homosexuella hamnar just över bottenlagret. Bottenlagret menar Rubin består av transpersoner, transvestiter, fetisch, sadomasochister, prostituerade, porrmodeller, samt de som överskrider generationsgränserna sexuellt.²⁷

Rubin illustrerar denna hierarki i en cirkel med två ringar. I den inre ringen, benämnd som 'the charmed circle', befinner sig den goda, normala, naturliga och välsignade sexualiteten. Här befinner sig sex som är heterosexuellt, inom äktenskapet, monogamt, reproduktivt och icke-kommersiellt. Detta sex ska ske i par, inom samma generation, i hemmet och får inte heller innefatta pornografi, fetisch och leksaker. Alla former av sex som går emot dessa regler placeras i den yttre cirkeln, benämnd som 'the outer limits', och ses som delar av den dåliga, onormala, onaturliga och fördömda sexualiteten. Dåligt sex menar Rubin är homosexuellt, utom äktenskapet, promiskuöst, icke-reproduktivt eller kommersiellt, så som onani, orgier, promiskuitet, sex över generationsgränserna eller offentligt sex. Även sex som involverar pornografi, fetisch, leksaker eller rollspel placeras här.²⁸ Det är denna illustration och kategorisering som kommer användas i denna studie.

---

²³ Rubin, Gayle S. "Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality". I *Culture, Society & Sexuality*, Parker, Richard & Aggleton, Peter, (red.), 143-178. London: Routledge, 1998. E-bok, 148.

²⁴ Rubin, Gayle S. "Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality", 151.

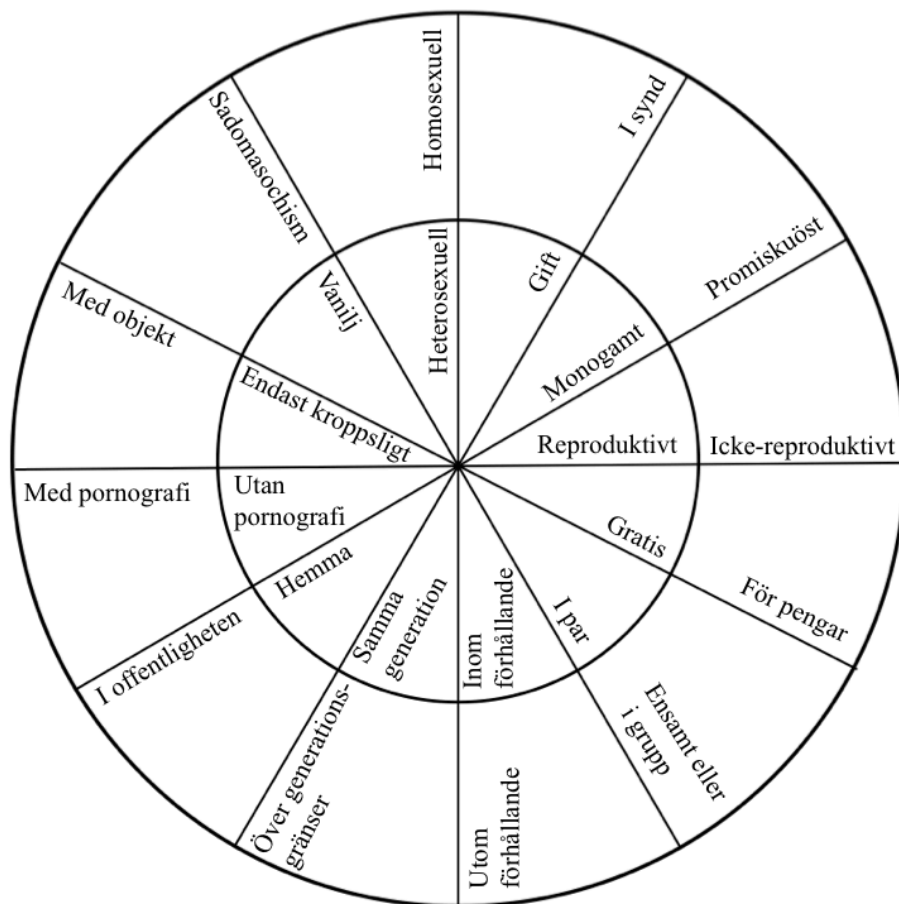
²⁵ Rubin, Gayle S. "Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality", 152.

²⁶ Rubin, Gayle S. "Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality", 151.

²⁷ Rubin, Gayle S. "Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality", 151.

²⁸ Rubin, Gayle S. "Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality", 152.

Figur 1. Gayle Rubins värdehierarki

Teorin är särskilt lämplig då de aspekter av böckerna som är ämnade att undersökas även förekommer i Rubins cirkel. Att syftet är att undersöka värderingarna i handledningarna, det vill säga vad som är accepterat och inte, är även ett argument för denna teoris lämplighet.

Genom att ha en teoretisk ram att förhålla varje bok i källmaterialet till kan jag på ett tydligare och mer exakt sätt presentera de likheter och skillnader som finns mellan böckerna som undersöks. Denna teori kan alltså hjälpa mig att dela in synen på sexualitet i kategorier, men även i accepterat och icke accepterat, vilket tydliggör de värderingar och ståndpunkter som respektive bok presenterar. Med dessa tydliggjorda kan jag sedan göra en jämförelse mellan de olika böckerna utifrån varje kategori och ståndpunkt. Det förekommer dock ytterligare aspekter av källmaterialet som inte förekommer i denna teori, men som jag anser både relevanta och intressanta att lyfta, men även då det kan vara intressant att undersöka vad som ytterligare framhävs i handledningarna, men som Rubin inte har gjort en del av sin teori.

En diskrepans är att teorin utgår från situationen i USA på 1980-talet, men jag anser inte att det är ett hinder. Trots att teorin byggts upp i ett annat samhälle i en specifik tid så är kategorierna relevanta för den tid som undersökningen innehar. Teorin utgör även en sådan användbar kategorisering och jämförelsepunkt för källmaterialet att jag inte anser det som ett problem. Jag vill också mena att den syn på sexualitet som cirkeln presenterar är en syn som gått att skönja i västvärlden under de senaste decennierna. Trots att det inte utgör en del av frågeställningen anser jag dessutom att det vore intressant att se på om det går att utläsa samma kategorier och ståndpunkter i Sverige under denna tid.

Rebecca L. Jones undersöker i sin artikel ”Later Life Sex and Rubin’s ‘Charmed Circle’” äldres sexuella relationer och sexliv utifrån Rubins teori. Jones framhäver att teorin har kritiserats för att ha ett bristande intersektionellt perspektiv och för att vara alltför bunden till ett vitt västerländskt perspektiv.²⁹ Även om jag är böjd hålla med om att detta kan vara problematiskt anser jag inte att det gör teorin mindre användbar för denna undersökning. Först och främst utgår denna undersökning från ett västerländskt perspektiv, men källmaterialet saknar även ett intersektionellt perspektiv och fokuserar främst på det traditionella svenska samhället och familjen. Både teorin och källmaterialet utgår alltså från ett liknande perspektiv. Kritik har även framförts gällande teorins fokus på sexuell aktivitet snarare än regleringen av sex genom kategorier som kön, ras, etnicitet, klass, nationalitet, kultur, religion etcetera.³⁰ Liknande resonemang gäller för denna kritik. Trots att det vore intressant att inkludera fler kategorier av denna typ och ett mer intersektionellt perspektiv så passar den nuvarande kategoriseringen bättre på denna undersökning och detta källmaterial, då även det fokuserar mer på sexuell aktivitet och relationer än de på tidigare nämnda kategorierna.

Annan kritik som framförts är mot det faktum att dessa hierarkier definieras som negativa eller positiva. På detta svarar Jones att teorin kan tydliggöra och öppna upp för undersökningar av vad som ses som bra och dåligt sex och hur detta befästs i olika grupper.³¹ Även jag anser att teorin blir användbar just på grund av detta, särskilt då detta källmaterial tydligt framför vad som är accepterat och icke accepterat sex.

---

²⁹ Jones, Rebecca L. Later Life Sex and Rubin’s ‘Charmed Circle’. *Sexuality and Culture*. Nr. 24, 2020: 1480-1498, 1481.

³⁰ Jones, Rebecca L. Later Life Sex and Rubin’s ‘Charmed Circle’, 1481

³¹ Jones, Rebecca L. Later Life Sex and Rubin’s ‘Charmed Circle’, 1481.

2 Historisk bakgrund

2.1 Svensk sexualpolitik och sexualitet i samhället 1945-1995

Denna undersöknings tidsram tar avstamp vid Andra världskriget slut. En stor del av sexualpolitiken och -debatten under efterkrigstiden var relaterad till den framväxande kvinnorörelsen och rätten till den egna kroppen, preventivmedel och sexualiteten, men även frågan om hem och familj.³² 1938 upphävdes förbudet mot upplysning om preventivmedel och under 1940- och 50-talet skedde en utveckling av preventivmedelsförsäljningen. 1947 blev apoteken skyldiga att tillhandahålla preventivmedel och året därpå infördes gratis utprovning av pessar. 1952 tilläts frisörer, apotek och särskilda butiker med tillstånd att sälja kondomer.³³ I slutet av 1950-talet beslutade man att sätta upp kondomautomater, istället för att de enbart skulle säljas på begränsade platser.³⁴

1960-talets sexualpolitik och sexualsyn präglades av en sexuell revolution och en kulturradikalism. Kärleken behövde inte längre vara knuten till äktenskapet och nya tankesätt kring samliv växte fram. Tidningar med lättklädda kvinnor växte fram och på bioduken visades filmer som bände på de sexuella normerna.³⁵ Filmer som ”491” startade stora politiska debatter kring censur och moral och från konservativt håll höjdes röster. Men det sexuella genombrottet i filmbranschen kom att lyfta svensk filmindustri där filmer som ”Jag är nyfiken – gul” kom att få internationell skandalsuccé och upplysningsfilmen ”Kärlekens språk”, där autentiska samlag för första gången i världen visades på bioduken, fick särskilt genomslag. Genom dessa filmer kom Sverige att stå i fronten för sexuell frigörelse. Men reaktionerna var inte enhälligt positiva. Debatter om censur fördes länge och upprördheten var högljudd, särskilt inom kyrkan.³⁶ Helt redo för en öppen sexualsyn var Sverige ännu inte.

Även legaliseringen av p-pillret 1964 hade särskilt inflytande. Införandet öppnade upp för ett friare sexualliv och frigjorde kvinnor från oron att bli gravida. P-pillret hade en särskilt stor påverkan på synen på kvinnlig sexualitet, vilken började erkännas mer. Men samtidigt som många jublade för okomplicerat sex fritt från oro, var andra mer tveksamma och oroade sig för ungdomens moraliska förfall.³⁷

---

³² Hedenborg, Susanna & Kvarnström, Lars. *Det svenska samhället 1720–2006: Böndernas och arbetarnas tid*. Lund: Studentlitteratur, 2009, 312.

³³ Andersson, Stina & Sjö Dahl, Silvia. (red.) *Sex: en politisk historia*. Göteborg: Alfabeta, 2003, 327.

³⁴ Höjer, Dan. ”Inälvor på snoppen – kondomens historia”. I *Sex: en politisk historia*, Andersson, Stina & Sjö Dahl, Silvia (red.), 101-107. Göteborg: Alfabeta, 2003, 101.

³⁵ Hedenborg & Kvarnström. *Det svenska samhället 1720–2006*, 312.

³⁶ Furhammar, Leif. ”Biografsex och filmcensur”. I *Sex: en politisk historia*, Andersson, Stina & Sjö Dahl, Silvia (red.), 63-70. Göteborg: Alfabeta, 2003, 69.

³⁷ Andersson, Stina. ”P-piller – som att skjuta myggor med elefantbössa”. I *Sex: en politisk historia*, Andersson, Stina & Sjö Dahl, Silvia (red.), 141-148. Göteborg: Alfabeta, 2003, 143-144.

1970-talet innebar flera lagändringar. Preventivmedel fick nu säljas utan särskilt tillstånd från polisen och kondomer gick nu att köpa på varje bensinstation, fri abort till 12:e veckan legaliseras och ytterligare typer av hormonellt preventivmedel tilläts.³⁸ 1970-talet har länge framställts som decenniet för sexuell revolution och en konfrontation med könsrollerna och jämställdheten.³⁹ I det stora hela fick Sverige en mer öppen sexualsyn under 1960- och 70-talen, men trots det var män och kvinnor kvar i de traditionella könsrollerna och -mönstren.⁴⁰

1980- och 90-talets sexualpolitik präglades av aids-debatten. 1982 upptäcktes det första svenska fallet och under andra hälften av 80-talet slog smittan till hårt. Kunskapen var låg och rädslan för att bli smittad var stor. Mellan 1989 och 1994 skedde de flesta dödsfallen, men sommaren 1996 blev för första gången fungerande behandling tillgänglig. Sjukdomen avtog fort, men skammen och fördomarna stannade kvar länge. Men vad som kan ses som en positiv effekt av aidsutbrottet var att debatten och medvetenheten om säkrare sex ökade avsevärt.⁴¹ 1988 tillkom en ny smittskyddslag som i efterhand setts som överdrivet hård och tillät exempelvis tvångsisolering av hivpositiva.⁴²

Under 1990-talet ökade även diskussionerna om sex i media. Ungdomar kunde nu få all information och tips om sex och relationer i veckotidningar. En del kritik har förts mot att unga inte längre fick möjlighet att utforska sin sexualitet i sin egen takt, samt att dessa tidningar utstrålade sexism och dubbelmoral. Ungdomar fick mer kunskap om sex och sina kroppar, men blev samtidigt mer medvetna om normer och hur de borde vara, se ut och vad de borde göra, särskilt flickor. Artiklar om samhället och könsroller som var framstående i dessa tidningar under 70-talet försvann nästan helt. I debatter fördes dock till stor del diskussioner om könsens möjligheter, särskilt kring reproduktion, löner och sextrakasserier, men även homosexuellas rättigheter.⁴³

2.2 Homosexualitet 1945-1995

Vid denna uppsats tidsperiods inledning hade homosexuella handlingar nyligen varit straffbara enligt svensk lag. Lagen förbjöd ”otukt, som emot naturen är” och inkluderade en rad olika

---

³⁸ Andersson, Stina & Sjö Dahl, Silvia. *Sex: en politisk historia*, 327-328.

³⁹ Matthis, Moa. ”Myten om jämställdhetens decennium”. I *Sex: en politisk historia*, Andersson, Stina & Sjö Dahl, Silvia (red.), 159-165. Göteborg: Alfabeta, 2003, 161-162.

⁴⁰ Strandberg, Per. ”Befriande läger”. I *Sex: en politisk historia*, Andersson, Stina & Sjö Dahl, Silvia (red.), 166-177. Göteborg: Alfabeta, 2003, 170.

⁴¹ Sjöström, Bodil. ”Liv med HIV”. I *Sex: en politisk historia*, Andersson, Stina & Sjö Dahl, Silvia (red.), 209-216. Göteborg: Alfabeta, 2003, 212-214.

⁴² Andersson, Stina. ”1988 års smittskyddslag”. I *Sex: en politisk historia*, Andersson, Stina & Sjö Dahl, Silvia (red.), 229-230. Göteborg: Alfabeta, 2003, 229.

⁴³ Bergman, Ylva. ”Sex i media”. I *Sex: en politisk historia*, Andersson, Stina & Sjö Dahl, Silvia (red.), 231-237. Göteborg: Alfabeta, 2003, 232-234.

former av sexuella handlingar, men under 1900-talet var det nästan uteslutande samkönade sexuella relationer som bestraffades. Under åren hade straffen förmildrats och majoriteten fick endast en villkorlig dom.⁴⁴ Istället placerades flera på mentalsjukhus och fick uppmaningar om kastrering. Homosexualitet hade alltså blivit en medicinsk fråga, snarare än en juridisk. I mars 1944 beslutade riksdagen att legalisera homosexuella handlingar, men med en högre åldersgräns än för heterosexuella. Efter legaliseringen klassificerades homosexualitet istället som en sjukdom.⁴⁵

Trots denna legalisering växte homofobin i det svenska samhället och under 1950-talet ökade rädslan för homosexuella.⁴⁶ Homosexualitet fick även ett stort utrymme i politiken och massmedierna, exempelvis genom skandalerna Kejne- och Haijbyaffärerna. 1950-talet var en tid för homofob moralpanik i hela västvärlden.⁴⁷ Men under 50-talet bildades även Riksförbundet för sexuellt likaberättigande (RFSL). Dock var RFSL, och andra ”homoföreningar”, fortfarande tvungna att vara diskreta, vilket fortsatte in på 1960-talet. Under 1960-talets sexuella revolution och allmänna debatt om sexuell frigörelse höll RFSL och andra icke-heterosexuella fortsatt låg profil.⁴⁸

Under 70-talet skedde en stor förändring och synen på homosexualitet i Sverige blev mer och mer öppen.⁴⁹ RFSL öppnade fler och fler lokaler, vilka spreds till flera svenska städer. Denna utveckling gjorde att en känsla av sammanhållning mellan homosexuella kunde växa fram och fler kunde finna likasinnade. I början av 1970-talet togs även de första initiativen för offentliga erkännanden av samkönade parförhållanden. 1978 tillsattes den så kallade homosexutredningen som hade som uppdrag att ”föreslå åtgärder som behövs för att undanröja kvarvarande diskriminering av homosexuella”. 1979 skedde ockupationen av socialstyrelsen, då unga homosexuella protesterade mot att homosexualitet fortfarande definierades som en sjukdom, vilket senare samma år togs bort.⁵⁰

Synen på homosexualitet under 1980-talet präglades särskilt mycket av HIV- och aidsutbrottet. Panik utbröt mot ”bögpesten” och kvällstidningar spred skräckingivande löpsedlar. Aidspolitiken i Sverige präglades av hårt tvång från myndigheter och misstro från homoaktivister. Övriga nordiska länder hade ett fungerande samarbete mellan dessa aktivister

---

⁴⁴ Norrhem, Svante, Rydstöm, Jens & Markusson Winkvist, Hanna. *Undantagsmänniskor: en svensk HBTQ-historia med utblickar i världen*. Lund: Studentlitteratur, 2015, 139.

⁴⁵ Norrhem, Svante, Rydström, Jens & Markusson Winkvist, Hanna. *Undantagsmänniskor*, 139.

⁴⁶ Norrhem, Svante, Rydström, Jens & Markusson Winkvist, Hanna. *Undantagsmänniskor*, 142.

⁴⁷ Norrhem, Svante, Rydström, Jens & Markusson Winkvist, Hanna. *Undantagsmänniskor*, 169-170, 145.

⁴⁸ Norrhem, Svante, Rydström, Jens & Markusson Winkvist, Hanna. *Undantagsmänniskor*, 146.

⁴⁹ Norrhem, Svante, Rydström, Jens & Markusson Winkvist, Hanna. *Undantagsmänniskor*, 174.

⁵⁰ Norrhem, Svante, Rydström, Jens & Markusson Winkvist, Hanna. *Undantagsmänniskor*, 148-149.

och sjukvården, men Sverige kom att få rykte om sina hårda metoder. RFSL rekommenderade sina medlemmar att sluta ge blod och uppmanade om säkrare sex.⁵¹

1990-talet präglades av att homosexuella fick synas mer i massmedia, vilket gav både homosexuella män och kvinnor förebilder i det offentliga. 1990-talet var även tiden då homosexuella började få ökade rättigheter, exempelvis genom införandet av registrerat partnerskap 1995.⁵² Partnerskapslagen hjälpte till att sprida tanken om att homosexuella också kunde leva i ”vanliga förhållanden”.⁵³ Men inte förrän på 2000-talet infördes samkönade äktenskap och rätt till adoption eller assisterad befruktning.⁵⁴

2.3Handledning i sexualundervisning

1945 utgavs den första statliga handledningen i sexualundervisning. Redan 1943 ombad Skolöverstyrelsen folkskoleinspektörerna att tillse att undervisningen bedrivs enligt Skolöverstyrelsens riktlinjer, särskilt gällande återhållsamhet före äktenskapet, och samma år påbörjades ett förslag till handledning i sexualundervisning. Det färdiga förslaget möttes av kritik från flera håll. Handledningen ansågs vara moraliserande och bakåtsträvande.⁵⁵ Dagens Nyheter gick till särskilt hårt angrepp och menade att handledningen tycktes vilja göra en ”återgång till gammaldags social brännmärkning av ogifta mödrar”. Kritiken kom även från Social-Demokraten och Aftontidningen, vilka ansåg det förkastligt att en livsstil som för många svenskar upplevdes självklar stämplas som moraliskt förkastlig.⁵⁶ Folkskollärarna såg positivt på förslaget, men framförde kritik mot den hårda betoningen på linjen kärlek-äktenskap-barn och vikten av avhållsamhet före äktenskapet.⁵⁷ Även Socialstyrelsen och Medicinalstyrelsen uttryckte kritik, särskilt då förslaget framhävde en uppfattning att sexualfunktionen är naturligt kopplat till skamkänslor samt den starka förordningen för avhållsamhet före äktenskapet som grundläggande princip, vilket man ansåg var en omöjlig och olycklig hållning.⁵⁸ 1945 utgavs den slutliga versionen av handledningen, med endast ett fåtal förändringar. De förändringar som gjordes är att man följt förslaget om att inte fälla moraliska omdömen om vuxnas föräktenskapliga samliv, samt att ”man har tagit bort vissa i särskilt hög grad moraliserande formuleringar samt en hänvisning till den sunda kristliga atmosfärens överlägsenhet”.⁵⁹

---

⁵¹ Norrhem, Svante, Rydström, Jens & Markusson Winkvist, Hanna. *Undantagsmänniskor*, 175-176.

⁵² Norrhem, Svante, Rydström, Jens & Markusson Winkvist, Hanna. *Undantagsmänniskor*, 176.

⁵³ Norrhem, Svante, Rydström, Jens & Markusson Winkvist, Hanna. *Undantagsmänniskor*, 152.

⁵⁴ Norrhem, Svante, Rydström, Jens & Markusson Winkvist, Hanna. *Undantagsmänniskor*, 176.

⁵⁵ SOU 1974:59, 106.

⁵⁶ SOU 1974:59, 107.

⁵⁷ SOU 1994:37, 94.

⁵⁸ SOU 1974:59, 108.

⁵⁹ SOU 1974:59, 109.

Handledningen kom att bli världens första lärarhandledning i sexualundervisning. Som framgår var det en omstridd handledning, men den kom ändå att bli till god hjälp för många lärare.⁶⁰

År 1956 utgav Skolöverstyrelsen en ny handledning. Bakom denna nya handledning låg sammanförandet av de svenska skolformerna till en 9-årig enhetsskola och därmed en sammanföring av handledningarna för folkskolan och de högre skolorna. Trots den debatt och kritik som hade förts mot de tidigare handledningarna under 1950-talet skedde inte någon större förändring och många av de kritiserade formuleringarna från 1945 års handledning fick stanna kvar.⁶¹ Man menar dock att man tagit hänsyn till nyare vetenskapliga rön i utformningen samt att några delar har utvidgats, förminskats eller tagits bort.⁶² Under 1960-talet fick även denna handledning ökad kritik, då synen på sexuallivet genomgick en avsevärd förändring under denna tid.⁶³

Efter en lång tids debatt, både mot utvecklingen mot en mer öppen sexualsyn i samhället och mot den fortsatt konservativa sexualsynen som fortfarande fanns i undervisningen, utkom 1977 den nästkommande handledningen i sexualundervisning, men den påbörjades långt tidigare. 1967 gjordes en 10-årig, storskalig undersökning av svenskars sexualvanor och normer som bidrog till en ökad kunskap inför utformandet av denna nya handledning.⁶⁴ Handledningen kom att ses som en kvalificerad och allsidig avbild av den sexualsyn som vuxit fram genom åren och väckte särskilt intresse i resten av världen.⁶⁵

1995 utkom nästkommande handledning med ambitionen att vidareutveckla denna nya typ av handledning. I inledningen förklarar författaren att det inte är en handledning, utan istället ett referensmaterial med en samling fakta och synpunkter som ska ge material för en undervisning närmre ungdomarnas verkliga livssituation, i stället för att vara så föreskrivande som de tidigare. Boken bygger till stor del på ungdomars upplevelser och erfarenheter, men också åsikter. Det går att urskilja en tydlig vilja att öppna upp för samtal och en öppenhet för sexualitet och liknande frågor, även utifrån etik, vilket hade påbörjats med handledningen från 1977.⁶⁶

---

⁶⁰ SOU 1974:59, 18.

⁶¹ SOU 1974:59, 116.

⁶² Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning*. Stockholm: Skolöverstyrelsen, 1956, 5.

⁶³ SOU 1974:59, 117

⁶⁴ SOU 1994:37, 18.

⁶⁵ Centerwall, Erik. "Kärlek känns! förstår du": samtal om sexualitet och samlevnad i skolan : ett referensmaterial från Skolverket. Stockholm: Skolverket, 1995, 7-8.

⁶⁶ Centerwall, Erik. "Kärlek känns! förstår du", 7-8.

3 Resultat

I detta avsnitt följer en redogörelse av de olika handledningarna för att inledningsvis skapa en bild av hur dessa förhåller sig till människors sexualliv. Handledningarna presenteras kronologiskt utifrån två indelningar för en ökad tydlighet. Detta resultat kommer därefter jämföras med Gayle Rubins värdehierarki för att tydliggöra varje handlednings ståndpunkter i teorins olika kategorier.

3.1 Sexualliv och relationer

Följande avsnitt behandlar handledningarnas syn på det sexualliv som faller inom normen i handledningarna. Det som tas upp relaterar till sexualliv, kärlek och relationer. Då de sammanflätas i en stor del av handledningarna presenteras de tillsammans.

3.1.1 1945

I denna handledning nämns sexualliv och kärlek genomgående och är en central del av sexualundervisningen. Författarna menar att sexualundervisningen inte är tillräcklig om enbart biologiska fakta, så som könslivet och fortplantning, behandlas. De menar att hela kärlekslivet ska innefattas, inte endast sexuallivet, då eleverna riskerar att förloras om detta utesluts.⁶⁷

Beskrivningarna av den sexuella lusten och sexuallivet präglas av förespråkande av återhållsamhet. Detta tydliggörs exempelvis i detta citat:

Undervisningen måste allvarligt hävda den uppfattningen, att sexuell avhållsamhet under uppväxtåren är den enda riktiga vägen. Den skänker den enskilde de bästa betryggande garantierna för att han senare skall kunna utnyttja sina möjligheter till personlig lycka.⁶⁸

En grund till att ungdomar ska avstå från sex är att de ska kunna ha ett lyckligt liv i framtiden. Man menar att ingenting är farligare för den allmänna moralen än negligierande av återhållsamheten och därför är det viktigt att lärare ger klara besked till unga som ett skydd mot sexualdriften.⁶⁹ Den första sexualupplevelsen betonas ha stor betydelse för kärlekslivets inriktning och att det därför är viktigt att denna sker under rätt förutsättningar. Men, det ges även andra anledningar. Sex ses som något endast för vuxna män och kvinnor, detta ”för att berättigade etiska krav skola uppfyllas” och då den som inte följer dessa utsätter sig för

---

⁶⁷ Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning för lärare i folkskolor*. Stockholm: Skolöverstyrelsen, 1945, 12.

⁶⁸ Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning för lärare i folkskolor*, 15.

⁶⁹ Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning för lärare i folkskolor*, 16.

allvarliga risker. En särskild risk är oönskade graviditeter, men även risken för könssjukdomar tas upp som ett skäl till avhållsamhet.⁷⁰ En annan orsak som det läggs mycket tyngd vid är att sexuellt umgänge ska vara förenat med kärlek. Man menar exempelvis att ”sexuellt samliv mellan man och kvinna förutsätter djupt andlig gemenskap mellan dem”.⁷¹ Men det tydliga förespråkandet av avhållsamhet innebär inte att sexuellt samliv ses som något uteslutande negativt eller skadligt. Sexuellt samliv ses snarare som ”en gåva till oss människor, som, under förutsättning att det leveres i anslutning till ett i övrigt fullvärdigt kärleksliv, bereder oss djup lycka och skänker oss kraft och glädje”.⁷² Man anser alltså att det dock måste ske med kärlek. Man menar exempelvis att

[...] sexualiteten når sin mening endast i förbund med det andliga i kärlekslivet och att kärleken endast som tjänare åt det högre personlighetslivet kan bibehålla sin friskhet och sitt livsvärde.⁷³

Kärleken ses återkommande i handledningen som särskilt viktig och beskrivs som ”en mäktig kraft som förmår locka fram det bästa hos oss” och, som tidigare nämnts, en stor gåva.⁷⁴ Även kärleken som binder samman barn och förälder i hemmet framhävs.⁷⁵ Skolan ska fostra eleverna till linjen kärlek-äktenskap-barn och nästintill vädja till eleverna att de ska vara rädda om sin kärlek om de ska få möjlighet att i framtiden ha en djup och varaktig lycka i sitt hem. Man menar även att ”det intima samlivet mellan man och kvinna blir så rikt, som naturen menar det, först om det får blomma inom ett hem, där barn äro välkomna”.⁷⁶ Detta är även ytterligare ett argument för avhållsamhet. För eleverna i folkskolans avslutningsklass ska läraren undervisa om hur det första svärmeriet kan upplevas. Kärleken beskrivs nästintill som en räddning för ungdomen, exempelvis menar man att ”den där ensamhetskänslan och det där intrycket av att vara missförstådd och felaktigt bedömd av de äldre försvinner då genom ett trollslag”. Ungdomen blir som förändrad, ser världen med nya ögon och att livet blir underbart.⁷⁷

Författarna visar ingen medvetenhet om att eleverna själva har en sexualitet, utan man menar att det finns en skillnad mellan den kärlek, som de unga upplever som man kallar svärmisk, och den som innebär tillfredsställelse av sexuella begär. Viktigt är det därför att unga

---

⁷⁰ Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning för lärare i folkskolor*, 15.

⁷¹ Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning för lärare i folkskolor*, 15.

⁷² Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning för lärare i folkskolor*, 12.

⁷³ Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning för lärare i folkskolor*, 12.

⁷⁴ Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning för lärare i folkskolor*, 60.

⁷⁵ Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning för lärare i folkskolor*, 13.

⁷⁶ Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning för lärare i folkskolor*, 16.

⁷⁷ Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning för lärare i folkskolor*, 60.

får en sund utveckling genom att kärleken får formas just i denna takt, så att sexuallivet inte väcks för tidigt.⁷⁸

I lektionsexemplet för folkskolans avslutningsklass framhävs det även att det vid val av partner och före familjebildandet är viktigt att tänka på vilka anlag som barnen kommer arva. Läraren ska förklara för eleverna att alla i samhället ska hjälpas åt för att ”se till att de barn, som föds, blir så starka och livsdugliga som möjligt”.⁷⁹ Läraren ska förklara för eleverna att detta kallas för rashygien och innebär att de friska och samhällsnyttiga hjälps på olika sätt att sätta många friska barn till världen. Läraren ska även förklara att detta inte alltid är tillräckligt, utan att samhället även behöver hindra olämpliga personer, så som personer som har ärftliga sjukdomsanlag eller inte är i stånd att försörja ett barn, från att bilda familj, exempelvis genom sterilisering. Därför menar man att det är särskilt viktigt att medborgarna lever sitt kärleks- och sexualliv på ett ansvarsfullt sätt.⁸⁰

3.1.2 1956

Beskrivningarna av sexuallivet och relationer baseras till stor del på föregående handledning. Fortfarande är förespråkandet av avhållsamhet från sexuella relationer i ungdomsåren i fokus. Författarna menar att det är det enda som skolan med gott samvete kan rekommendera och att detta allvarsamt måste poängteras i undervisningen. Det största motivet för detta menar författarna är ungdomens brist på själslig och kroppslig mognad och att ett för tidigt påbörjat sexualliv ofta frikopplas från målsättningen för framtiden, det vill säga hem, familj och barn.⁸¹ Fria sexuella förbindelser anses även riskera ”skadegörelse på förmågan att uppleva den djupare gemenskapen i ett fullvärdigt sexuellt liv”, särskilt då ”den första sexualupplevelsen kan vara av stor betydelse för kärlekslivets inriktning”.⁸² Det anses även viktigt att inte särskilja drifttillfredsställelsen från kärleken, då

ett sexualliv utan känslomässig anknytning till motparten, aldrig kan ge verklig tillfredsställelse, och att först sexualiteten i förening med andlig gemenskap skänker individen bestående lycka.⁸³

Kärleken ses i första hand som den själsliga gemenskap som råder mellan två människor. Denna kärlek och gemenskap ses som en samhällelig angelägenhet då det är vad som krävs för att barn

---

⁷⁸ Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning för lärare i folkskolor*, 12.

⁷⁹ Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning för lärare i folkskolor*, 64.

⁸⁰ Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning för lärare i folkskolor*, 65.

⁸¹ Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning*, 14.

⁸² Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning*, 14.

⁸³ Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning*, 14.

ska få en god uppfostran.⁸⁴ Författarna menar att eleverna måste förstå att den som inte lever efter detta utsätter sig för risker, vilka är allvarigare för unga, däribland könssjukdomar, oönskade graviditeter, samt det förutnämnda.⁸⁵ De unga måste därför undervisas om att det krävs viljestyrka och självdisciplin för att kontrollera driften och att detta kan kännas tryckande och svåruthärdligt, men att det i längden är bättre att vänta.⁸⁶ Man menar att det finns en benägenhet att tro att det är försvarligt att leva efter sin primitiva drift, vilken man menar ger en skev bild av normalt ungdomsliv och leder till viljeslapphet och kan ge samhällsliga konsekvenser. Därför är det viktigt att undervisningen behandlar detta.⁸⁷

Man anser det även viktigt att förstå utvecklingen av kärlekslivet i tonåren. Författarna menar att unga upplever två typer av kärlek, den svärmiska och den som inbegriper en vilja att tillfredsställa sexuella begär. De poängterar att svärmeriet vanligen föregår driften, men att även det motsatta kan förekomma, eller att de kan förekomma parallellt, det ena starkare än det andra. Eleverna ska informeras att den sexuella aspekten endast når sin fullvärdiga utformning i förbund med kärlek. Det är också viktigt att framhäva att det sexuella livet är en gåva till människorna, vilken ”skänker djup lycka under förutsättning att det är ett uttryck för en djupare gemenskap mellan man och kvinna”.⁸⁸

I undervisningen är det även viktigt att unga får veta att familj och hem utgör samhällets kärna och ”sammanhålles dels av kärleken mellan man och hustru och mellan föräldrar och barn”. Sämre familjeförhållanden menar man kan påverka barnens sexualitet. Man menar att barn i lyckliga familjer mer sällan uppvisar sexualproblem, men att barn i andra förhållanden får en skev utveckling. Exempelvis barn som växer upp i en ”kvalmig sexuell atmosfär” där de kanske bevittnar sexuella närmanden mellan vuxna riskerar att bli för tidigt väckta då de har för mycket kunskap. Detta minskar möjligheterna till ett normalt kärleksliv och sexuallivet ses som något skrämmande eller fult. Men det utgör även en risk om barnens frågor inte blir tillfredsställda. Författarna menar att barnens utveckling kan snedvridas om föräldrarna uppvisar ”pryderi” och inte besvarar barnens frågor, då detta ställer sexuallivet i särställning och kan ge det en skev bild.⁸⁹

---

⁸⁴ Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning*, 81.

⁸⁵ Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning*, 14.

⁸⁶ Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning*, 13.

⁸⁷ Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning*, 15.

⁸⁸ Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning*, 12.

⁸⁹ Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning*, 22.

3.1.3 1977

I denna handledning framhävs det särskilt tydligt hur viktig gemenskapen är för sexuallivet och hur viktigt sexuallivet är för gemenskapen. Gemenskapen ses som det viktigaste målet för samlevnadsundervisningen och som ”en av förutsättningarna för att uppleva sexuallivet som en källa till glädje och lycka”.⁹⁰ Det framhävs därmed att ett sexualliv i en personlig gemenskap, till skillnad från ett opersonligt, tillfälligt sexualliv, har mer att bringa.⁹¹ Man menar även att ett sexualliv inom en gemenskap fyller de djupa mänskliga behoven bättre och att uppleva detta är ett av de väsentliga mänskliga målen.⁹² Författarna menar dock att skolan, för realismens och ärlighetens skull, lämpligen ska klargöra för eleverna att mer tillfälliga sexuella relationer är vanliga.⁹³ Man menar även att det är viktigt att inte bara undervisa om de anatomiska aspekterna, främst då man anser att det är viktigt att framhäva för eleverna att samlaget hör ihop med behov av gemenskap, inte bara fortplantning. Författarna framhäver att lärarna ska tala med eleverna om att vuxna oftast har sex utan ett reproduktivt syfte genom att tala om det som ett uttryck för kärlek och ömhet.⁹⁴

Man menar även att den största skillnaden mellan sexuella relationer där kärlek är inblandat och sexuella relationer utan kärlek är att de förstnämnda är betydligt mer sannolika att vara tillfredsställande, även om man framhäver att det inte alltid behöver vara så.⁹⁵ Man menar att även en tillfällig kontakt kan innehålla ömhet och sympati och att ett stabilt förhållande kan sakna sexuell gemenskap.⁹⁶ Men man menar trots det att ”uppenbarligen är det så att nästan alla söker efter en sådan gemenskap och beklagar om de måste nöja sig med något annat”.⁹⁷ Samtidigt talar författarna även om att det finns de som vill skaffa sig många sexuella upplevelser, gärna med olika partners för att undvika ansvar och bindningar. Detta menar man kan förenas med ”en god social anpassning i övrigt”, men att det också förekommer i samband med en markant dålig social anpassning.⁹⁸

När det kommer till avhållsamhet eller att vänta med sex ligger inte skiljelinjen i denna handledning vid äktenskapet, utan kring gemenskapen eller åldern. Författarna framhäver att frågan om föräktenskapligt samliv under de senare tonåren inte är en särskilt

---

⁹⁰ Skolöverstyrelsen. *Samlevnadsundervisning*. Stockholm: Liber Läromedel, 1977, 9.

⁹¹ Skolöverstyrelsen. *Samlevnadsundervisning*, 17.

⁹² Skolöverstyrelsen. *Samlevnadsundervisning*, 9.

⁹³ Skolöverstyrelsen. *Samlevnadsundervisning*, 51.

⁹⁴ Skolöverstyrelsen. *Samlevnadsundervisning*, 41.

⁹⁵ Skolöverstyrelsen. *Samlevnadsundervisning*, 97.

⁹⁶ Skolöverstyrelsen. *Samlevnadsundervisning*, 67.

⁹⁷ Skolöverstyrelsen. *Samlevnadsundervisning*, 17.

⁹⁸ Skolöverstyrelsen. *Samlevnadsundervisning*, 26.

givande diskussion, då majoriteten redan anser att föräktenskapligt sexualliv är acceptabelt.⁹⁹ De ger dock förslag på argument mot en för tidig sexualdebut, däribland risken för könssjukdomar, missuppfattningar om andras sexualdebut, information om restriktiva åskådningar i samhället samt framhållande av värderingar kring respekt mot medmänniskan.¹⁰⁰ Kunskap om detta anses vara ett kriterium för att ha en sexuell relation.¹⁰¹

I handledningen finns alltså en medvetenhet kring att det finns elever som har ett sexuellt samliv. Dessa elever anser man ska få det stöd de behöver, men även de elever som väljer att inte ha ett sexuellt samliv, eller de som har ett sexuellt samliv före det att de är redo, ska stöttas och känna sig respekterade.¹⁰² Man menar att sexualundervisningen särskilt ska ta upp att det finns de som accepterar sexuellt samliv före familjebildningen, men att det även de som inte gör det.¹⁰³ Det viktigaste menar man är att välja själv istället för att följa strömmen.¹⁰⁴ Man framhäver även att sexuellt samliv ofta inte fungerar för unga, rent fysiologiskt, mest så för flickor. Detta menar man i sin tur kan riskera ett sänkt självförtroende eller ett tvivel hos just flickorna.¹⁰⁵

3.1.4 1995

Denna handledning, eller referensmaterial som det nu benämns som, är inte lika föreskrivande som de föregående, utan lärare och skolor ges mer frihet och snarare inspiration än riktlinjer. Det finns inget fokus på huruvida någon bör ha sex eller ej eller när det är lämpligt att inleda en sexuell relation. Författaren lyfter att man traditionellt har ansett att sexuella relationer ska böttna i ett djupt känslomässigt engagemang, men att även kritik förts mot detta ”kärlekstvång”. Författaren framhäver att det för de unga kan vara befriande att inse att sexuella relationer utan kärlek inte är mindre fint eller betyder att det finns en brist på respekt och ömsesidighet. Det går alltså att urskilja en viss kritik mot denna syn, men man medger samtidigt att sex mellan två personer som är kära i varandra kan ”ge en upplevelse av utvaldhet som speglas i uttryck som ’själarnas gemenskap’”.¹⁰⁶ Även den själverotiska sidan, så som onani och fantasier, ska framhävas som positiv och som självutforskande och identitetsskapande.¹⁰⁷

---

⁹⁹ Skolöverstyrelsen. *Samlevnadsundervisning*, 99.

¹⁰⁰ Skolöverstyrelsen. *Samlevnadsundervisning*, 47.

¹⁰¹ Skolöverstyrelsen. *Samlevnadsundervisning*, 11.

¹⁰² Skolöverstyrelsen. *Samlevnadsundervisning*, 25.

¹⁰³ Skolöverstyrelsen. *Samlevnadsundervisning*, 24.

¹⁰⁴ Skolöverstyrelsen. *Samlevnadsundervisning*, 47.

¹⁰⁵ Skolöverstyrelsen. *Samlevnadsundervisning*, 52.

¹⁰⁶ Centerwall, Erik. *”Kärlek känns! förstår du”*, 46.

¹⁰⁷ Centerwall, Erik. *”Kärlek känns! förstår du”*, 75.

Denna öppna syn på ungas sexualliv kontrasteras med att författaren menar att en tidig sexualdebut ofta kan ha en koppling till ”psykosociala problem”, särskilt för flickor, men att det inte behöver vara så. Författaren problematiserar även kring en ung kvinnas beskrivning av sin sexualdebut under sina tidiga tonår och ifrågasätter att hon själv inte problematiserar kring detta, trots att hon får klamydia och senare genomför en abort. Detta menar författaren är en vanlig inställning bland unga, och att sexualiteten även kan bli som en tröst och en form av närhet när det finns en stark vilja att finna kärlek. Därför menar författaren att det är mer givande att framhäva kärleken när den är ömsesidig och respektfull än att läxa upp eleverna för en tidig sexualdebut, särskilt då de som har en tidig sexualdebut behöver särskilt stöd.¹⁰⁸ Man talar även kort om att det även finns de unga som vill vänta med sexualdebuten tills de funnit en partner de älskar. Det viktiga menar författaren är att skolan stöttar eleverna i att forma en egen etik, vilken ska vara självrespekterande och skyddande mot självdestruktivitet, och därmed även respekterande gentemot andras livsval.¹⁰⁹

Författaren menar att sexualitet för unga inte behöver handla om just samlag som slutmål, utan istället kan det vara provandet, sökandet, ögonkast och kyssar som har särskilt värde för utvecklingen.¹¹⁰ Man menar samtidigt att denna generation är mer medveten än någonsin gällande sin egen och varandras njutning. Ungdomarna frågar ofta hur de kan prestera bättre för sin partner eller uppleva mer njutning själva.¹¹¹ Detta sexuella utforskande och experimenterande menar man även kan öppna upp för identitetsutveckling och upptäckande och att ”sexuella handlingar i vid mening kan ses som uttryck för ett identitetsskapande som kanske är inne i sin mest intensiva fas under tonåren”.¹¹² Exempelvis handlar det om att lära sig att sätta gränser och våga ge sig hän, men som sagt även att bygga upp en integritet och förmåga att förstå och identifiera sig med andra människor. Att lära sig att göra bort sig eller våga visa sin oförmåga inför andra menar man är särskilt viktigt.¹¹³

Kärlek nämns till stor del utifrån de ungas upplevelser av den första kärleken. Dessa känslor beskrivs som känsliga och tabubelagda och kopplas till nervositet och självkänsla. Författaren lyfter att det kan vara svårt att tala om kärleken med eleverna för att den för många kan vara känslig eller tabubelagd, då den berör på ett så personligt plan.¹¹⁴ Men

---

¹⁰⁸ Centerwall, Erik. *“Kärlek känns! förstår du”*, 62.

¹⁰⁹ Centerwall, Erik. *“Kärlek känns! förstår du”*, 75.

¹¹⁰ Centerwall, Erik. *“Kärlek känns! förstår du”*, 55.

¹¹¹ Centerwall, Erik. *“Kärlek känns! förstår du”*, 101.

¹¹² Centerwall, Erik. *“Kärlek känns! förstår du”*, 69, 46.

¹¹³ Centerwall, Erik. *“Kärlek känns! förstår du”*, 46.

¹¹⁴ Centerwall, Erik. *“Kärlek känns! förstår du”*, 91.

samtidigt menar man att unga har frågor kring kärlek, så som om att ta initiativ och våga ta kontakt, men särskilt om att bli sårad eller ”göra bort sig”.¹¹⁵

3.2 Sexuell läggning och inriktning

Följande avsnitt behandlar sexuell läggning och s.k. sexuella avvikelser, abnormiteter eller variationer. Dessa har placerats under samma avsnitt då de likställs i de tidigare handledningarna.

3.2.1 1945

I denna handledning nämns sexuell läggning som en form av sexuell abnormitet. Det förklaras att ”förekomsten av abnorm-sexuella personer (homosexuella m. fl.)” bör behandlas något i undervisningen, dock ”på ett synnerligen försiktigt och finkänsligt sätt”. Dessa individer menar man även utgör en fara för unga.¹¹⁶ Personer som kan vara farliga för barn och ungdom beskrivs i ett särskilt avsnitt som behandlar sexuella övergrepp mot barn. Här nämns homosexuella, exhibitionister och pedofiler. Fokus, ska sägas, ligger på att barnen ska undvika pedofiler. Dessa beskrivs som vuxna människor som ”inte har den vanliga människans naturliga inställning till könslivet”.¹¹⁷ Därefter nämns homosexuella som ”en annan sorts abnormala människor, som inte på vanligt och normalt sätt känner sig dragna till det motsatta könet utan till personer av samma kön, och då särskilt till dem, som har minst motståndskraft, till barn och ungdom”.¹¹⁸ Man förklarar att det kan vara både män och kvinnor, men det är bara männen som eleverna varnas för, med betoning på att pojkarna ska ”se upp med sådana människor”.¹¹⁹ Läraren ska lugnt, sakligt och utan att skrämna eleverna skildra dessa personer tillsammans med en allvarlig uppmaning om att de inte ska följa med främmande personer.¹²⁰

Onani ses i denna handledning som en ovana. Författarna menar i ett lektionsexempel att man för eleverna ska förklara att det inte är något farligt, men att det är en otrevlig vana som helst ska undvikas.¹²¹ Bestraffning bör i regel undvikas, men underrättning av föräldrarna anses lämpligt, medan elever som är särskilt svårpåverkbara bör remitteras till skolläkare.¹²²

---

¹¹⁵ Centerwall, Erik. ”Kärlek känns! förstår du”, 99.

¹¹⁶ Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning för lärare i folkskolor*, 18.

¹¹⁷ Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning för lärare i folkskolor*, 64.

¹¹⁸ Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning för lärare i folkskolor*, 64.

¹¹⁹ Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning för lärare i folkskolor*, 64.

¹²⁰ Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning för lärare i folkskolor*, 44.

¹²¹ Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning för lärare i folkskolor*, 55.

¹²² Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning för lärare i folkskolor*, 40.

3.2.2 1956

I denna handledning beskrivs sexuell läggning nu som en sexuell avvikelse, men författarna menar fortfarande att ”människor med avvikande sexuell drift” bör behandlas försiktigt och finkänsligt i undervisningen.¹²³ Undervisningen ska påbörjas redan på lågstadiet för att eleverna tidigt ska skyddas från personer med avvikelser i den sexuella driften och varnas för att följa med obekanta hem.¹²⁴ Man menar dock att människor med sexuella avvikelser måste behandlas med förståelse då de många gånger har stora svårigheter att kämpa med. Men då man anser att de utgör en fara för sin omgivning bör fokus läggas på just detta.¹²⁵

Läraren ska förklara att homosexuella ofta söker sig till barn och ungdom och att det särskilt i storstäderna förekommer homosexuella män som lockar till sig pojkar som de vill ska beröra deras könsdelar. Dock ska läraren också förklara att ”mycket ofta är de människor vi här talat om olyckliga och sjuka människor. Ni bör noga tänka på det”.¹²⁶ Men likt föregående handledning är det inte enbart homosexuella som eleverna ska varnas för. Eleverna varnas även för män som kan locka sig till småflickor eller stå vid vägkanten och visa sina könsdelar. De beskrivs som ofarliga, men skrämmande. De ska även varnas för män som har en särskild dragning till unga flickor som de vill klä av eller vara närgångna mot. Flickorna ska därför varnas för att följa med okända hem. Även tidelag, incest och sadism nämns som avvikelser. Tidlag och incest nämns bara, men sadister beskrivs som verkligt farliga personer där sexualdriften är förenad med lust att tillfoga smärta och att det kan leda till begående av lustmord.¹²⁷

Onani talas främst om i kapitlet om råd och anvisningar gällande elever med ovanor och oarter på det sexuella området samt kapitlet om förskoleålderns sexualproblem. Här upprepas det som sagts i föregående handledning, med några mindre undantag.

3.2.3 1977

I denna handledning presenteras en öppnare syn på sexuell läggning. Särskilt tydligt är detta då *Diskrimineringen av homosexuella* utgör en av de grundläggande och gemensamma värderingarna i samlevnadsundervisningen. Författarna menar att diskrimineringen avtagit under de senaste årtiondena och de avser att sexual- och samlevnadsundervisningen bör

---

¹²³ Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning*, 19.

¹²⁴ Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning*, 19, 35.

¹²⁵ Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning*, 81.

¹²⁶ Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning*, 44.

¹²⁷ Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning*, 81.

”medverka till att en attitydförändring i denna riktning fortsätter”.¹²⁸ Homosexualitet beskrivs som del av personligheten och det likställs med heterosexualiteten genom att författarna förklarar att en homosexuell person vill genomgå en förändrande behandling lika lite som en heterosexuell person. Det framhävs även att homosexuella ska få känna frihet att utforma sina relationer som de själva önskar utan diskriminering och att avvisa en invit från en homosexuell person inte ska vara märkvärdigare än att avvisa en invit från en heterosexuell person.¹²⁹ Dock ska eleverna upplysas om att de under puberteten kan uppleva en dragning till en individ av samma kön, men att de ”i regel inte har skäl att uppfatta sådana impulser hos sig själv som tecken på att man är homosexuell” och att detta i allmänhet är övergående.¹³⁰

I boken finns ett särskilt avsnitt om homosexualitet med definitioner och beskrivningar, statistik, hur man kan urskilja homosexuella personer, men även situationen för homosexuella, teorier kring varför någon blir homosexuell samt historik och lagstiftning.¹³¹ Författarna försöker bryta fördomar och förklarar att det inte finns någon skillnad mellan heterosexuella och homosexuella förhållanden samt att homosexuella inte skulle ha en starkare sexualdrift än heterosexuella.¹³²

Även ”variationer i den sexuella inriktningen” behandlas i denna handledning. Det framhävs att dessa ofta uppfattas som abnorma och moraliskt anstötande, men man väljer att inte använda begreppet abnorm då det uppfattas som fördömande.¹³³ Exhibitionister och pedofiler tas likt i de föregående handledningarna upp här. Blottare beskrivs som män med en drift att blotta sitt könsorgan för obekanta kvinnor och flickor, men ses som ofarliga och ängsliga. Eleverna ska dock uppmanas att aldrig följa med främlingar hem. Pedofiler beskrivs i regel som män, men även som kvinnor.¹³⁴ I högstadiet ska barnen ges en vidare förståelse för dessa personer och de förklaringar som ligger bakom den sexuella inriktningen. Orsaken till detta är att man anser att dessa företeelser omges av skräck- och vanföreställningar, men även rädsla och aggression som man förtydligar kan fördjupa främlingskapet hos dessa människor. Avvikelsen ska ses som ett identitetsproblem snarare än en avvikelse.¹³⁵ Sexualitet ses även som mer flytande och att avvikelser från det som ses som normalt är vanligare än man tidigare trott.¹³⁶ I handledningen beskrivs även sadism och masochism. Man menar att det inte är

---

¹²⁸ Skolöverstyrelsen. *Samlevnadsundervisning*, 19.

¹²⁹ Skolöverstyrelsen. *Samlevnadsundervisning*, 55.

¹³⁰ Skolöverstyrelsen. *Samlevnadsundervisning*, 56.

¹³¹ Skolöverstyrelsen. *Samlevnadsundervisning*, 253-257.

¹³² Skolöverstyrelsen. *Samlevnadsundervisning*, 253.

¹³³ Skolöverstyrelsen. *Samlevnadsundervisning*, 275-276.

¹³⁴ Skolöverstyrelsen. *Samlevnadsundervisning*, 43, 56.

¹³⁵ Skolöverstyrelsen. *Samlevnadsundervisning*, 69.

¹³⁶ Skolöverstyrelsen. *Samlevnadsundervisning*, 277.

ovanligt att känna vällustkänslor förknippat med just handlingar att tillfoga eller tillfogas smärta eller förödmjukelse.¹³⁷

I frågan om onani presenteras en öppen syn och det viktiga menar författarna är att barnen befrias från föreställningen att det är något farligt. Istället ska det framhävas att det är något naturligt och oskadligt och något som människor i alla åldrar gör. Dock menar man att det kan vara skadligt för sexualiteten om föräldrarna bestraffar barnen för det eller om det används för att ersätta en önskad mänsklig kontakt. Öppenheten speglas också i att författarna beskriver hur män och kvinnor kan gå till väga och nämner att det ofta förenas med fantasier kombinerat med eggande bilder eller text.¹³⁸

Trots föregående mer positiva framställning, beskrivs pornografi som något negativt. Författarna menar att pornografi skildrar våld, kvinnoförnedring och ”överdrivna sexuella prestationer”, så som gruppsex och otrohet.¹³⁹ En annan negativ aspekt menar man är att det inte ger uttryck åt någon ömhet eller värme då kärleken helt utesluts och istället helt fokuserar på driftsutlösningen.¹⁴⁰ Man menar att barn och ungdomar utsätts för en negativ beteendepåverkan när de ser bilder av sexuella handlingar utan ömhet och värme.¹⁴¹ Man menar även att pornografi kan bli en negativ ersättning för ett önskat ”normalt sexualliv”. Samtidigt menar man att alla sexualskildringar inte ska likställas med pornografi.¹⁴²

Prostitution nämns, men man presenterar enbart fakta kring det och det går därmed inte att urskilja någon ståndpunkt för detta förutom det faktum att det beskrivs som ett samhällsproblem.¹⁴³

3.2.4 1995

I denna handledning nämns sexuell läggning genomgående och det finns en medvetenhet om och öppenhet gentemot att det finns homosexuella elever i klassen. Författaren menar att det är viktigt att läraren ”har en demokratisk grundsyn och respekterar dem som man upplever som annorlunda än en själv”. Läraren ska också hela tiden ha i åtanke att det finns elever i klassen som ”upplever sig som homosexuella”.¹⁴⁴ Lärare ombeds att inte uppmana någon att leva ett öppet homosexuellt liv, men att också aldrig säga ”det går över” eller ”det kan du inte veta”

---

¹³⁷ Skolöverstyrelsen. *Samlevnadsundervisning*, 276.

¹³⁸ Skolöverstyrelsen. *Samlevnadsundervisning*, 42.

¹³⁹ Skolöverstyrelsen. *Samlevnadsundervisning*, 65.

¹⁴⁰ Skolöverstyrelsen. *Samlevnadsundervisning*, 281.

¹⁴¹ Skolöverstyrelsen. *Samlevnadsundervisning*, 65.

¹⁴² Skolöverstyrelsen. *Samlevnadsundervisning*, 19.

¹⁴³ Skolöverstyrelsen. *Samlevnadsundervisning*, 278-280.

¹⁴⁴ Centerwall, Erik. ”Kärlek känns! förstår du”, 114.

eller problematisera genom att säga till eleven att han eller hon kommer få det svårt.¹⁴⁵ I handledningen finns även ett kapitel där historiken kring homosexualitet beskrivs, från homoerotisk kultur under antiken till kristna tabun, sjukdomsstämpeln och förföljelse till frigörelse och likaberättigande.¹⁴⁶

Övergripande för handledningen är att ungas sexualitet och situation är i fokus och därmed även unga homosexuella. Exempelvis tar man upp att unga homosexuella kan leva i en känsla av ensamhet och rädsla.¹⁴⁷ Homosexualitet relateras nära till identitetssökande och undran, sökande och bristande självkänsla och därför menar man att det är särskilt viktigt att tala om identitetssökande i ett positivt ljus och framhäva likheterna mellan heterosexuell och homosexuell utveckling.¹⁴⁸ Det finns alltså fokus på att likställa hetero- och homosexualitet, men samtidigt presenteras homosexualitet genomgående som ett särskilt fenomen utanför det ”allmänna”.

Blottare och blottande nämns under sexuellt tvång och våld och talas kring som sex av en icke-ömsesidig karaktär.¹⁴⁹ Författarna erkänner att det finns vad man benämner som ”ett ritualiserat våld som förekommer i en anda av ömsesidighet, sadomasochism”. Trots att man benämner det som ”ritualiserade och tvångsmässiga” behov, talar man om att det kan ske under ömsesidiga och kontrollerade omständigheter.¹⁵⁰

Onani beskrivs enbart i positiva ordalag. Det beskrivs som ett uttryck för lust, drift och sexuell identitet som följer oss genom livet, men även som ett verktyg för utforskande. Författarna menar att det numera av de flesta inte ses som farligt eller skadligt, särskilt bland unga, men att det samtidigt fortfarande kan kopplas till skam hos vissa unga. Även dessa elever, som finner onani främmande, ska känna sig accepterade. För vissa kvinnor och de flesta män beskrivs onani som ett sätt att hantera sin egen lust och som frikopplat från den sexualitet som är delad med en annan individ. Även grupponani bland pojkar nämns och beskrivs som utforskande och identitetsbekräftande.¹⁵¹

---

¹⁴⁵ Centerwall, Erik. *“Kärlek känns! förstår du”*, 117.

¹⁴⁶ Centerwall, Erik. *“Kärlek känns! förstår du”*, 30-34.

¹⁴⁷ Centerwall, Erik. *“Kärlek känns! förstår du”*, 116.

¹⁴⁸ Centerwall, Erik. *“Kärlek känns! förstår du”*, 47.

¹⁴⁹ Centerwall, Erik. *“Kärlek känns! förstår du”*, 147.

¹⁵⁰ Centerwall, Erik. *“Kärlek känns! förstår du”*, 147.

¹⁵¹ Centerwall, Erik. *“Kärlek känns! förstår du”*, 58.

4 Analys

Nedan följer en analys av det som framkommit i föregående kapitel. Analysen kommer genomföras utifrån Gayle Rubins teori och de kategorier som inkluderas i Rubins värdehierarki.

4.1 Sexuella relationer

Nedan följer en analys av de ståndpunkter som kan relateras till de kategorier i Rubins teori som relateras till den relation som individerna i ett sexuellt umgänge har. Relationen mellan de personer som har en sexuell relation är något som framkommer som särskilt viktigt i samtliga handledningar. I samtliga handledningar framhävs en djupare relation i samband med en sexuell relation eller sexuellt umgänge, men synen på vilken typ av relation detta bör vara har förändrats genom åren.

En av de kategorier i Rubins teori som förekommer särskilt ofta i de tidiga handledningarna är *gift – i synd*. I handledningarna från 1945 och 1956 lyfts äktenskapet som särskilt viktigt, både i samband med en sexuell relation och för samhället i stort. I handledningen från 1946 betonas linjen kärlek-äktenskap-barn och då man anser att någon som inte har ett hem att ge ett barn inte bör ha sexuella relationer framgår det att sex inte bör ske utanför äktenskapet. Även i handledningen från 1956 betonas vikten av äktenskapet. Särskilt viktigt anses det att barn inte föds utanför äktenskapet och av den anledningen förespråkas avhållsamhet före äktenskapet. Dessa handledningar påvisar alltså samma värdering som presenteras i Rubins teori.

För handledningarna från 1977 och 1995 är inte äktenskapet i fokus på det sätt som det är i de föregående. Handledningen från 1977 behandlar äktenskap, men istället läggs fokus på gemenskapen framför äktenskapet. Denna handledning, och den från 1995, kan snarare relateras till Rubins kategori *inom förhållande – utom förhållande*. Dock anses sexuella relationer utanför en gemenskap inte nödvändigtvis som fel eller skadliga, men man anser att gemenskap förbättrar de sexuella relationerna. I vissa avseenden följer alltså denna handledning Rubins teori då sex inom förhållande förespråkas, men samtidigt ses inte sex utom ett förhållande som något oacceptabelt och frångår därmed teorin. Ett förhållande framställs alltså som något att föredra, men inte då motsatsen är oacceptabel, utan för individens bästa. Inte heller i handledningen från 1995 talar man om äktenskapet, men man talar heller inte om förhållande eller gemenskap på det sätt man gör i den föregående handledningen. Därmed går det inte att fastställa åsikterna angående sexuella relationer utom förhållanden, men då det inte nämns kan det antas att det anses oviktigt.

Vad som istället framhävs som viktigt för sexuella relationer är kärleken. Kärlekskänslor är inte något som Rubin tar upp i sin teori, men jag anser att inblandningen av kärlek eller ej är en av de mest diskuterade förutsättningarna för sexuella relationer i dessa handledningar och att även det bör vara en kategori.

I handledningen från 1945 framhävs kärlekslivet som särskilt viktigt att undervisa om utöver sexuallivet. Kärlekslivet ses som avgörande för individens framtida lycka och som ett av de största skälen till avhållsamhet. Särskilt viktigt anser man det även att sexuellt samliv är förenat med kärlek och man menar även att sexuallivet endast når sin mening förenat med just ett fullvärdigt kärleksliv. Kärleken i sig ses som en gåva som lockar fram det bästa hos människor, men även som något som binder samman familjen och nästintill räddar ungdomen och leder dem in i vuxenlivet. Det går alltså tydligt att urskilja hur viktig och storartad kärleken anses vara. Synen på kärlek i handledningen från 1956 liknar till stor del den från 1945, men med några skillnader. Man anser fortfarande att sexuallivet inte ska skiljas åt från kärleken då man anser att sexualliv utan kärlek inte kan ge verklig tillfredsställelse eller bestående lycka. Kärleken ses även fortfarande som en förutsättning för goda familjeförhållanden. Kärleken framhävs alltså fortfarande som oerhört viktig, men upplyfts inte lika högt som i den föregående handledningen. I handledningen från 1977 framhävs som sagt gemenskapen som viktig, men även kärleken i denna gemenskap betonas, dock inte lika mycket som i tidigare handledningar. Istället för att lyfta kärleken som avgörande för ett lyckligt samliv menar man att en sexuell relation med en stabil partner är mer sannolik att vara tillfredsställande, men att en tillfällig kontakt fortfarande kan vara fylld av empati och ömhet medan en stabil relation kan sakna detta. Att man framhäver att pornografi är negativt då det utesluter kärleken tyder å andra sidan på att kärleken lyfts som en viktig del av sexuallivet. Synen på kärlek som handledningen från 1995 presenterar liknar den föregående. I denna handledning framhävs det att sexuella relationer utan kärlek inte är mindre fina eller att det saknas respekt eller ömsesidighet, men samtidigt framhävs det att sex kombinerat med kärlek kan bidra med en mer betydelsefull upplevelse. Det kan också skönjas en åsikt om att kärlek är mer önskvärt än ett sexualliv, särskilt då man framhäver att sex kan agera som en tröst när det som egentligen önskas är kärlek. Att bokens titel inkluderar ordet *kärlek* speglar även det att kärlek är i fokus. Kärlek utgör alltså ett särskilt stort tema i samtliga handledningar och framhävs även som särskilt viktigt. Dock har betoningen vid kärleken som viktig för sexuallivet förändrats genom åren. I de tidiga handledningarna ses kärleken som en förutsättning, i princip ett tvång, medan kärleken snarare ses som en tillgång för eller en förbättring av sexuallivet i de senare.

Ytterligare en kategori som inte utgör en del av Rubins teori, men som urskiljs tydligt i dessa handledningar är ålder. Rubin inkluderar generationsöverskridande, men inte vilken ålder som anses lämplig för deltagande i sexuella aktiviteter eller relationer. Då dessa handledningar är anpassade för skolan ligger fokus till stor del på sexuallivet mellan just tonåringar, men man talar delvis även om deras framtid och därmed vuxnas sexualliv. Sexuellt samliv mellan vuxna är accepterat till stor del i samtliga handledningar. Undantagen finns till största del i handledningarna från 1945 och 1956 där förespråkandet av sexuellt samliv inom äktenskapet eller nära relation gör det mindre accepterat att ha en sexuell relation som ensamstående. Inte heller sexuella relationer mellan vuxna som anses tillhöra en abnorm eller avvikande sexuell inriktning, exempelvis homosexuella, accepteras i dessa handledningar. I de två sista handledningarna accepteras dessa typer av sexuella relationer, och istället ligger fokus på att det ska finnas en ömsesidighet och respekt. I dessa är det alltså de sexuella relationer mellan vuxna som inte är ömsesidiga som inte accepteras.

Synen på sexuella relationer mellan unga skiljer sig avsevärt från synen på dessa mellan vuxna. I handledningarna från 1945 och 1956 anser man att sexuella relationer inte ska förekomma mellan tonåringar. Avhållsamhet förespråkas tydligt i dessa, om än något tydligare i den första, och särskilt under ungdomsåren. De främsta motiven är riskerna för könssjukdomar eller oönskade graviditeter. En annan risk som framhävs är att ungas kärleksliv och sexualitet sätts på spel om de utsätter sig eller utsätts för sexuella handlingar före det att de är redo. I handledningen från 1977 sker en stor förändring. Här ses det som naturligt att det finns elever som har ett sexuellt samliv och att både dessa och de som väljer att vänta ska accepteras och stöttas. Samtidigt är könssjukdomar och risk för graviditet fortfarande argument för avhållsamhet, men kunskapen kring hur man kan skydda sig mot detta är viktigare än avhållsamheten i sig. Handledningen från 1995 har samma medvetenhet och öppenhet kring att unga har sexuella relationer som i föregående handledning, men samtidigt påstår man att en tidig sexualdebut ofta kan kopplas till psykosociala problem. Det viktiga menar man dock är att de unga själva bygger upp sina värderingar för att respektera både sina egna och andras livsval. Att unga har ett aktivt sexualliv var alltså inte accepterat under de två första handledningarna, men blev mer accepterat i de två nästföljande. Trots det finns det fortfarande argument mot ett aktivt sexualliv hos unga.

Risken för oönskade graviditeter används alltså som argument mot sexuellt samliv mellan unga och just reproduktion är en kategori i Rubins teori. Enligt Rubins teori ses *reproduktivt* sex som accepterat, medan *icke-reproduktivt* sex inte gör det. Synen på detta varierar mellan handledningarna, men även beroende på relationen mellan individerna. I

handledningarna från 1945 och 1956 accepteras icke-reproduktivt sex, men endast mellan en vuxen man och en vuxen kvinna, helst inom äktenskapet eller åtminstone i samband med kärlek. Sexuellt samliv framhävs som mycket viktigt och som något fint, men som sagt enbart i samband med kärlek. Icke-reproduktivt sex mellan dessa personer är alltså accepterat, men reproduktivt är att föredra. Dock finns det undantag. I 1945 års handledning förespråkas rashygien och motverkande av att vuxna människor som anses olämpliga bildar familj. Därmed är inte reproduktivt sex mellan dessa personer accepterat. Sex mellan homosexuella, det vill säga icke-reproduktivt, är heller inte accepterat i denna och 1956 års handledning. Även varken reproduktivt eller icke-reproduktivt sex mellan unga är accepterat. Dessa värderingar ser alltså delvis likadana ut som de som presenteras i Rubins teori, men det finns även fall där reproduktivt sex inte är accepterat och några få fall där icke-reproduktivt är accepterat. I handledningarna från 1977 och 1995 ser det något annorlunda ut. I dessa handledningar antas det att människor har sexuellt umgänge ur annat syfte än för reproduktion. I den tidigare lyfts sex som ett uttryck för kärlek och att de flesta har sex utan ett reproduktivt syfte. I den sista handledningen talar man inte särskilt mycket om reproduktion och ser inte det som en del av ungas sexualliv. Fortfarande framhävs det att unga ska undvika reproduktivt sex, men dock inte på ett lika strikt sätt som i de tidigare handledningarna. Dessa handledningars åsikter stämmer alltså inte med Rubins teori, då sex utan reproduktivt syfte är accepterat. Det kan snarare tolkas som ett större problem att reproduktivt sex förekommer under fel förutsättningar än att icke-reproduktivt sex sker, vilket även kan skönjas i de tidigare handledningarna.

Antalet personer som en individ har en sexuell relation med tas inte upp särskilt explicit i handledningarna. Rubins teori inkluderar *monogamt – promiskuöst* sexualliv som en kategori, där promiskuitet definieras som oacceptabelt. Handledningen från 1945 tar inte upp detta, men då man endast ser sexuella relationer inom äktenskapet som accepterat går det att anta att sexuella relationer utöver monogami inte är accepterade, detta i likhet med Rubins teori. Handledningen från 1956 nämner att fria sexuella förbindelser kan skada förmågan att uppleva en djupare gemenskap och framhäver därmed en syn på promiskuitet som oacceptabelt, likt Rubins teori. I handledningen från 1977 framhävs som sagt gemenskapen mellan personer i en sexuell relation och det kan även här antas att det är att föredra att sexuella relationer är monogama. Man talar dock om att det finns de personer som vill ha många sexuella upplevelser med olika personer för att undvika ansvar, vilket man menar kan förenas med en god karaktär, men att det även förekommer i samband med dålig social anpassning. Det finns alltså en något större öppenhet gentemot promiskuitet i denna handledning, vilket skiljer den från Rubins teori. I handledningen från 1995 nästintill förespråkas ungas utforskande av sin sexualitet och

experimenterande för att utveckla deras identitet och integritet. Denna handlednings ståndpunkter skiljer sig alltså avsevärt från Rubins teori.

I handledningarna framgår det inga åsikter angående sexuella relationer eller sexuellt umgänge som överskrider generationsgränserna, då detta inte är något som nämns i någon av böckerna. Den attraktion över generationsgränserna som nämns är pedofili, vilket är oacceptabelt i samtliga handledningar, liksom det Rubins teori visar.

4.2 Sexuella handlingar

Nedan följer en analys av de ståndpunkter som kan skönjas i handledningarna som kan relateras till de kategorier i Rubins teori som relateras till handlingarna i de sexuella relationerna och hur dessa går till.

Inom kategorin *tvåsam – ensamt eller i grupp* i Rubins teori är det till största del just ensamt sex, det vill säga onani, som behandlas i handledningarna. Sexuellt umgänge i grupp nämns endast en gång i handledningarna; i handledningen från 1977 nämns gruppsex som en överdriven sexuell prestation som förekommer i pornografi. Även grupponani nämns som förekommande hos pojkar i handledningen från 1995. Detta ses som utforskande och identitetsbekräftande och alltså positivt. Handledningen från 1977 stämmer alltså med Rubins teori i detta avseende, medan handledningen från 1995 skiljer sig från den.

Synen på sex i ensamhet, det vill säga onani, har förändrats avsevärt från den första till den senaste handledningen. Avsnitten om onani i handledningarna från 1945 och 1956 är nästintill identiska och speglar samma ståndpunkter, det vill säga en ofarlig men otrevlig vana. Detta stämmer alltså överens med Rubins teori, det vill säga att onani anses vara oacceptabelt. I handledningen från 1977 finns istället en öppenhet gentemot onani och det anses särskilt viktigt att framhäva att det inte är något farligt, utan snarare något naturligt och vanligt. Onani kan dock vara skadligt om det ersätter mänsklig kontakt. Ståndpunkterna i denna handledning skiljer sig därmed från Rubins teori, då den visar en tydlig acceptans för sex i ensamhet, men samtidigt ser man dock sexuellt umgänge som bättre. I handledningen från 1995 talar man om onani på ett liknande sätt som i den föregående handledningen. Onani beskrivs som ett uttryck för lust, drift och identitet, men att det även är ett verktyg för utforskande och identitetsskapande. Likt handledningen från 1977 skiljer sig denna handledning från Rubins teori. Onani ses som accepterat, men här ses det till och med som något viktigt för utvecklingen hos unga människor.

I handledningarna talar författarna inte om var sexuella handlingar bör eller får äga rum, men en offentlig handling som nämns i samtliga är exhibitionism och blottande. I

handledningen från 1945 talar man mycket kort om exhibitionister som sexuellt abnormala som kan utgöra en fara för barn och unga. I handledningen från 1956 talar man om exhibitionister på ett liknande sätt, men som personer med avvikelse i den sexuella driften. Dessa beskrivs som ofarliga, men skrämmande. Även i handledningen från 1977 talar man om exhibitionister som ofarliga och ängsliga, men trots det som personer som barnen ska skyddas från. Samtidigt är även fokus på att förstå dessa personer och att det snarare är ett identitetsproblem än en avvikelse. Blottare nämns mycket kort i handledningen från 1995. Här talas det som en icke-accepterad typ av sexuell handling. I samtliga handledningar ses sexuella handlingar i offentligheten som oacceptabla och speglar därmed Rubins teori, men samtidigt varierar nivån av acceptans.

Handledningarna talar inte särskilt omfattande kring hur sex faktiskt ska gå till eller se ut. Därför framgår ståndpunkterna i kategorin *vanilj – sadomasochism* inte särskilt tydligt. I handledningarna från 1956, 1977 och 1995 talar man om sadism, masochism och sadomasochism. I handledningen från 1956 nämns sadister kortfattat som verkligt farliga personer med en avvikelse i den sexuella driften. I detta fall stämmer det överens med Rubins teori, men samtidigt visar handledningen ett ytterligare större motstånd, då det anses som något direkt farligt. I handledningen från 1977 sker en relativt stor förändring. Här nämns sadism och masochism mycket kortfattat, men det urskiljs en relativt öppen syn på det. Handledningen visar alltså en annan ståndpunkt än Rubins teori. På ett liknande sätt accepteras det i handledningen från 1995 att det finns de som ägnar sig åt sadomasochism. Man talar om det som något accepterat, men ytterst tveksamt och endast om det sker under ömsesidiga förutsättningar. Ståndpunkterna skiljer sig alltså från Rubins teori, men är samtidigt mer flytande och varierar beroende på förutsättningarna.

Kategorin *utan pornografi – med pornografi* talas inte om särskilt framträdande i handledningarna. Pornografi i samband med sex mellan personer nämns inte, men handledningen från 1977 nämner det i samband med onani, då man menar att det ofta förenas med skildringar av sex i bild och text. Detta beskrivs neutralt och som något normalt. Pornografi menar man dock är något negativt då det utesluter kärlek och skildrar våld, vilket man menar kan ha en negativ beteendepåverkan på barn och ungdomar. Pornografi accepteras alltså inte i denna handledning och liknar därmed Rubins teori. Utöver detta nämns inte pornografi.

Ståndpunkter gällande kategorin *gratis – mot betalning* framkommer inte heller särskilt tydligt i handledningarna. Betalning för sexuella handlingar, det vill säga prostitution, nämns endast i handledningen från 1977, men det är endast en faktagenomgång och det går därmed inte att skönja några åsikter angående detta, förutom det faktum att det beskrivs som ett

samhällsproblem. Men då synen på sexuella handlingar utanför relationer eller äktenskap i de tidigare handledningarna, från 1945 och 1956, är så restriktiv kan det antas att köp av dessa inte accepteras. Därmed stämmer de överens med Rubins teori. För handledningen från 1995 är det svårare att anta ståndpunkten gentemot detta.

Några ståndpunkter angående kategorin *kroppsligt – med objekt* kan inte urskiljas i någon av handledningarna då man inte talar om sådant som relaterar till detta.

4.3 Sexuell läggning

Den slutliga kategorin i Rubins cirkel är *heterosexuell – homosexuell*. Synen på sexuell läggning har tydligt genomgått en förändring från den första handledningen 1945 till den sista handledningen 1995. I den första handledningen beskrivs homosexualitet som en abnormitet som eleverna ska skyddas mot. Homosexualitet talas inte om särskilt detaljerat, men det är tydligt att det är något negativt. Ståndpunkterna stämmer alltså överens med det som presenteras i Rubins teori. Liknande ståndpunkter kan skönjas i handledningen från 1956, men det finns en del förändring. Här benämns sexuell läggning istället som en variation i sexualiteten och nu framhävs det att homosexuella ska behandlas på ett förstående sätt, samtidigt som de ses som olyckliga och sjuka och man menar fortfarande att eleverna bör skyddas mot dessa personer. Även ståndpunkterna i denna handledning stämmer med Rubins cirkel, då samkönade sexuella relationer ses som felaktiga, men inte lika strikt som i föregående handledning. Med handledningen från 1977 sker en stor förändring från föregående två. Enligt denna handledning ska undervisningen om homosexualitet motverka diskriminering och fokusera på homosexuellas situation. Här likställs homosexuellt sexualliv med heterosexuellt och man försöker motverka fördomar om homosexuella. Trots denna öppna syn kan det ändå skönjas en syn på det som främmande och trots att det finns en medvetenhet om att det finns elever som är homosexuella så ska läraren avvärja tankar om att en elev själv skulle vara homosexuell. Denna handledning går alltså emot Rubins cirkel, men mellan raderna finns trots det inte en lika stor acceptans för båda läggningar. 1995 års handledning liknar på flera sätt den föregående, men här är medvetenheten om att det finns homosexuella elever i klasserna större. Några åsikter angående homosexualitet visas inte explicit, men framhävandet av acceptans för homosexuella, likställandet av heterosexualitet och homosexualitet, samt betoningen vid förståelse för unga homosexuellas identitetssökande speglar en öppen syn. Utifrån Rubins teori hamnar denna handledning på ungefär samma plats som föregående, men har en ännu mer accepterande och likställande syn på homosexualitet i förhållande till heterosexualitet.

5 Sammanfattning och slutsatser

Syftet med denna studie har varit att undersöka hur styrningen av sexualundervisningen i Sverige såg ut och utvecklades mellan åren 1945 och 1995. Frågeställningen för studien frågar vilka värderingar och attityder angående människors sexualliv som kan urskiljas i de olika handledningarna och vilka förändringar som kan urskiljas. Fokus har placerats på de sociala aspekterna av sexuallivet, därför har de biologiska aspekterna, så som fortplantning, graviditet, könssjukdomar, anatomi och liknande, inte inkluderats. Dessa olika aspekter har sedan jämförts med Gayle Rubins teori angående vad som ses som accepterade former av sex och sexuellt samliv.

Handledningen från 1945 presenterar tydligt de ståndpunkter och värderingar som ska förmedlas till svenska skolans elever. Fokus ligger till största del på att lära eleverna hur ett sexualliv som ger goda förutsättningar för ett gott familjeliv och ett välfungerande Sverige ser ut. Man vädjar till elevernas förnuft och samvete och det går nästan att skönja en rädsla för att ungas moral ska förfalla. Men det kan även skönjas en vilja att skydda de unga från detta moraliska förfall, samt från vuxna som utgör en del av de sexualiteter som ses som abnorma. Striktast talar man emot de abnorma sexualiteterna, som homosexualitet, pedofili eller exhibitionism. Dessa ska inte misstas som acceptabla eller en del av ett normalt liv. Homosexuella handlingar hade när denna handledning gavs ut nyss legaliserats, men rättigheterna var fortfarande inte likställda med de för heterosexuella. Men trots legaliseringen syns alltså inte någon öppenhet eller förståelse för detta i handledningen. Synen på homosexualitet i denna handledning kan inte heller sägas ligga närmare den sjukdomsstämpel som homosexualitet fick efter legaliseringen, utan homosexuella likställs snarare med farliga brottslingar än sjuka.

Även avhållsamheten före äktenskapet förespråkas starkt. Att som ung påbörja ett sexualliv för tidigt ses som den största risken för att det framtida familje- och kärlekslivet ska bli förvrängt. Andra motiv till avhållsamhet är risken för könssjukdomar och oönskade graviditeter. Det må låta moraliserande att så starkt framhäva avhållsamhet, men då preventivmedel, både som skydd mot graviditet och könssjukdomar, år 1945 fortfarande inte var särskilt lättillgängliga blev avhållsamhet det enda alternativet för skydd för unga. Detta blir alltså en stark spegling av sin tids lagstiftning. Samtidigt speglar uppfattningen att en tidig sexualdebut riskerar att ödelägga familje- och kärlekslivet samtidigt en sluten syn på sexuallivet. Det faktum att förslaget till denna handledning möttes av en stor mängd kritik speglar samtidigt ett samhälle som hade en mer öppen syn än denna handledning visar.

Även relationen mellan individerna ses som viktig, där äktenskapet ska komma före sexuallivet. Sexuallivet är inte enbart för reproduktion och ses som viktigt för ett hälsosamt samliv, men det ska undvikas före det att individerna är redo för ett barn. Men det som lyfts som allra viktigast är kärleken. Kärleken är avgörande för ett lyckligt liv och utan kärlek kan inte ett sexualliv vara meningsfullt. Kärleken för unga beskrivs som ett mirakel som nästintill räddar dem in i vuxenlivet. Kärleken kommer före det sexuella livet, vilket inte anses vara något för ungdomar. Särskilt tydligt blir vädjandet till unga att vara goda medborgare i ett välartat Sverige när lärarna för de äldre studenterna ska förespråka rashygien. Här skönjas det ett stort fokus på att socialisera in de unga i ett Sverige som ska vara starkt och präglad av välstånd. Att rashygien tas upp i denna första handledning framhäver då ett Sverige som vill växa sig starkt, men tolkas idag som något problematiskt.

Handledningen från 1956 bygger till stor del på den från 1945 och uppvisar samma värderingar och ståndpunkter, dock delvis inte lika strikt. Exempelvis beskrivs de sexualiteter som tidigare beskrivits som abnormala nu som avvikande. Det är fortfarande homosexualitet, exhibitionism och pedofili som främst beskrivs och eleverna skulle fortfarande skyddas från dessa personer. Men nu menar man till skillnad från föregående handledning att dessa personer ska behandlas med förståelse, då de är olyckliga och sjuka. Särskilt intressant är denna utveckling då de juridiska förutsättningarna för homosexuella inte förändrats under 50-talet och då rädslan för dessa personer ska ha ökat i samhället. Möjligtvis är det just därför man vädjar till förståelse för dessa personer, men med tanke på synen på homosexualitet i resterande delar av handledningen anser jag inte det särskilt sannolikt. Synen på homosexualitet som en sjukdom kan dock skönjas särskilt tydligt i denna handledning jämfört med föregående handledning, vilket möjligtvis beror på att denna syn cementerats djupare i samhället nu.

Synen på sexuella relationer är densamma som i föregående handledning. Även här kan relationen mellan individerna skönjas som särskilt viktig och det är fortfarande äktenskapet som står som skiljelinje. Kärleken ses fortfarande som lika viktig som tidigare och som en förutsättning för tillfredsställelse och lycka, men den lyfts inte som lika mirakulös som i föregående handledning. Sexuella handlingar ses inte heller i denna handledning som något för unga, fortfarande med risken för oönskade graviditeter och könssjukdomar som de främsta motiven. Vid denna tid hade preventivmedel, åtminstone i form av kondomer blivit mer tillgängliga, då de nu även fick säljas i särskilda butiker och hos frisörer. Trots detta förespråkas fortfarande avhållsamhet framför preventivmedelsanvändning. Detta kan bero på att unga inte hade lika stor tillgång till kondomer som vuxna, men det kan också bero på att den tidigare slutna sexualmoralen, och synen på sexuallivets risker för framtida familjeliv, lever kvar.

Avsnittet om rashygien har nu tagits bort från handledningen, troligen då ämnen som detta efter Andra världskrigets slut inte längre ansågs passande. Det tidigare starka fokus på svenska samhällets välstånd har också försvunnit, även om det fortfarande kan skönjas till viss del.

Handledningen från 1977 innebar en stor förändring. Som nämnts i avsnittet för källmaterialet utgavs en handledning 1967, men då förändringen i den är ytterst minimal har den inte utgjort en del av analysen. Samma typ av handledning med endast få förändringar hade alltså varit i bruk från 1945 till 1977. Men med 1977 års handledning fick sexualundervisningen helt andra riktlinjer och det är tydligt att en 10-årig undersökning av svenskarnas sexualvanor fick ligga till grund för innehållet. Handledningen utökades avsevärt i storlek och fick ett långt faktaavsnitt. Lektionsförslagen försvann och lärarna gavs mer frihet, då handledningen inte var lika föreskrivande angående vilka värderingar eller åsikter som skulle förmedlas. Men det går fortfarande tydligt att urskilja dessa och de är avsevärt mer öppna för olika typer av sexualliv än de tidigare handledningarna. Under 1960-talet och 1970-talet skedde vad som ses som en sexuell revolution, vilket speglas tydligt i denna stora ökning i öppenheten. I denna handledning är inte giftermålet längre skiljelinjen för när ett sexualliv bör inledas, vilket speglar synen på att sexuallivet och kärleken inte behövde vara knuten till äktenskapen som växt fram under denna tid. Istället framhävs gemenskapen som väsentlig för samlivet och för ett fungerade sexualliv, samtidigt som man menar att ett sexualliv utanför gemenskapen inte i sig är fel. Kärleken i denna gemenskap ses som mycket viktig, men lyfts inte lika högt som i föregående handledningar. Istället menar man att avsaknad av kärlek mellan två sexualpartners inte kan ge ett verkligt *tillfredsställande* sexualliv, även om det även här finns undantag. Reproduktion ses inte längre som en förutsättning för ett sexualliv och man menar att majoriteten av vuxna har sex för njutning och inte för reproduktion. Sedan handledningen från 1956 utgavs hade mycket förändring skett gällande preventivmedel. Sexuallivet var inte lika hårt knutet till äktenskapet efter den ”revolution” som var framträdande under 1960-talet. P-pillret legaliserades på 1960-talet och frigjorde många från rädslan för graviditet. Även kondomen fick säljas i särskilda automater och blev tillgängliga för vem som helst under slutet av 1950-talet. Att samma handledning gavs ut igen på 1960-talet måste ha utgjort en mycket otidsenlig sexualundervisning fram till 1977 och den kritik som fördes är förklarlig. När denna handledning utkom genomgick sexualundervisningen stora förändringar, vilka speglar denna utveckling. Med kondomer tillgängliga på varje bensinstation var det inte längre möjligt att framhäva avhållsamheten som det enda sättet att förhindra könssjukdomar och oönskade graviditeter, men samtidigt var även samhället mer öppet för ett friare sexualliv efter revolutionerna på 60- och 70-talet. De debatter som fördes mot denna nyfunna öppenhet och

den begränsning av öppenheten som ändå fanns inom landet kan samtidigt till viss del skönjas i handledningen, särskilt i de delar då man vill främja förståelse och acceptans för både de som väljer att ha sex och de som väljer att vänta. Men utöver detta är det öppenheten för olika typer av sexualliv som lyser starkast.

En annan särskilt stor skillnad är synen på ungas sexualliv. Som sagt ska både de unga som väljer att ha ett aktivt sexualliv och de som väljer att vänta stöttas och accepteras. Även synen på homosexualitet har blivit oerhört mycket öppnare och talas inte längre om som avvikande eller abnormt. Fokus ligger på att minska diskrimineringen och det finns en vilja att likställa det med heterosexualitet. Samtidigt nämns det endast som ett undantag genom handledningen och lärare ska avvärja sådana tankar hos eleverna. Detta speglar tydligt den ökade öppenhet mot homosexualitet som vuxit fram under 1970-talet, men även de förändrade juridiska förhållandena, exempelvis erkännandet av samkönade parförhållanden, kan i princip ha krävt att ett mer öppet förhållningssätt presenteras. Öppenheten gentemot homosexualitet är trots det fortfarande ny, vilket speglas i att man delvis ser att det finns homosexuella elever i klassen, men att dessa tankar just ska avvärjas. Ännu sågs även homosexualitet som en sjukdom, vilket är en syn som intressant nog inte kan skönjas i handledningen. Detta kan möjligtvis bero på att denna syn var på väg att dö ut, då stämpeln togs bort endast 2 år senare. Sådana sexualiteter som tidigare setts som abnorma eller avvikande ses nu som variationer men innefattar fortfarande exhibitionism och pedofili, vilka båda inte är accepterade, men man önskar att eleverna ska skapa en förståelse för dessa personer. Även sadism och masochism nämns, men nu som accepterat. Öppenheten gentemot detta kan inte enbart relateras till den ökade tillgängligheten av preventivmedel, utan även inflytandet av de filmer som under 60-talet som framhävde mer varierade sexuella relationer och handlingar kan möjligtvis också ha haft en inverkan.

Handledningen från 1995 skiljer sig avsevärt från de föregående. Denna är istället ett referensmaterial som ska inspirera lärarna och det finns en vilja att förstå de unga och möta dem i deras värld. Den är även avsevärt mindre omfattande än föregående handledning och föreskriver inte länge vad som ska undervisas om och när eller hur detta ska gå till. I denna framkommer inte heller värderingarna och ståndpunkterna explicit, som de gör i de två första handledningarna. Fokus ligger istället på att eleverna själva ska skapa sina värderingar och åsikter, vilket utmärker en stor skillnad från de föregående tre handledningarna. Att man har övergivit försöken att undervisa eleverna särskilda värderingar kan relateras till det att unga nu kunde få information om sex och kärlek från tidningar och annan media. Det kan tolkas som att ungdomars ökade medvetenhet om njutning och generell kunskap och sex behövde mötas och

vägledas istället för att läras från grunden. Sannolikt ansågs det heller inte längre möjligt att hindra unga från sexuella relationer utan att de istället skulle undervisas i hur relationerna kan bli så bra som möjligt.

De värderingar som kan urskiljas i denna handledning liknar till stor del de i handledningen från 1977. Det finns en ytterligare större öppenhet gentemot ungas sexualliv och just utforskandet under dessa år ses som viktigt för den personliga utvecklingen, inte uteslutande rörande sexuallivet. Kärleken framställs inte som lika vacker och glorifierad som i de tidiga handledningarna, utan talas även om som en utmaning för de unga, men en lärorik sådan. Likt i samtliga föregående handledningar nämns dock kärleken som viktig för sexuallivet. Den ses inte som avgörande och sex utan kärlek behöver inte vara mindre fint, men man menar att sexuellt samliv kombinerat med kärlek bidrar med en mer betydelsefull situation. Homosexualitet talas om mer genomgående och inte som en separat företeelse som tidigare. För första gången finns det en medvetenhet kring att det finns homosexuella elever i klassen. Homosexualitet hade förekommit mycket i debatten det närmsta decenniet, i samband med HIV-utbrottet, men specifikt detta framkommer inte i handledningen. Däremot framkommer den ökade öppenheten och medvetenheten om att homosexualitet finns i samhället och bland eleverna. Borttagandet av sjukdomsstämpeln, införandet av partnerskapslagen samt den ökade representationen av homosexuella i media kan även vara en förklaring till normaliseringen av homosexualitet i undervisningen.

Det finns inte längre ett särskilt avsnitt som behandlar sexualiteter som skiljer sig från normen, men man nämner sadism och masochism och exhibitionister. Här återgår denna handledning till en mindre öppen sexualsyn. Kanske kan det bero på att den revolution som präglade 60- och 70-talet hade varit på tillbakagång, men även HIV-debatten som talade för en begränsning av de öppna sexuella relationerna. Men samtidigt speglar förespråkandet av att unga ska utforska sin sexualitet en annan syn i frågan. Fokus ligger även på att det som sker ska vara ömsesidigt, men samtidigt är denna ömsesidighet eller samtycke inte något som tas upp, inte heller i någon av de andra handledningarna. Frågan om samtycke var alltså ännu inte något som skulle utgöra en del av sexualundervisningen.

Studien har visat att det finns en tydlig förändring i värderingarna mellan handledningarna som gavs ut under de undersökta åren, särskilt mellan de två första och de två sista. För hela perioden 1945 till 1977 skulle skolorna förespråka i princip samma värderingar och ståndpunkter. Förändringen skedde som sagt inte förrän 1977, men förändringen då var dock mycket stor. Handledningen som utgavs på 1990-talet innebar även stora förändringar, men inte i just värderingarna, utan snarare i det minskade föreskrivandet angående dessa. I

denna handledning, och något i den från 1977, betonas att eleverna ska skapa sina egna värderingar och därför framgår de heller inte lika tydligt som de gör i de två förstkommande handledningarna. I dessa handledningar går värderingarna som ska förmedlas i skolorna tydligt att urskiljas och de är mycket föreskrivande gällande hur dessa värderingar ska förmedlas till eleverna.

Den tidigare forskningen har relativt enhetligt visat på en linjär utveckling mot en större öppenhet. Denna tidigare forskning har i första hand studerat läroböcker, men denna studie av styrdokument har visat på en liknande utveckling som den i läroböckerna. Erik Centerwalls studie är den mest utförliga studien av handledningar i sexualundervisning, men då denna kan anses ha en viss tendens, då författaren även är författar för den sistkommande handledningen, har det varit intressant att ta reda på hur nära överensstämmande denna studies resultat är med hans. Denna studies resultat liknar dock till stor del det som Centerwall visar, förutom det att denna studie visar att det redan skett en, om än liten, förändring i och med handledningen från 1956. Centerwall framhäver även främst tankarna bakom handledningen från 1995, vilka var att fokusera på ungdomars situation och identitetsskapande och att kommunicera kring känslor och sexualitet, vilket jag anser att denna studie visar att man lyckats göra. Dock skulle jag vilja säga att den heteronormativitet som Centerwall framhäver att man vill undvika fortfarande finns där. Homosexualitet talas om öppnare och som något normalt, men det är fortfarande heterosexualiteten som utgör grunden och homosexualiteten ses som undantag.

Den tidigare forskningen kring läroböcker för sexualundervisning visar att det finns en liknande utveckling i läroböckerna som i handledningarna. Fokus ligger till stor del på synen på könen och sexuell läggning och det är därmed svårt att göra en exakt jämförelse mellan denna studie som till större del fokuserar på värderingarna kring olika typer av sexualliv. Dock skönjas det som sagt ett samband i att utvecklingen går mot en större öppenhet och minskad heteronormativitet i både handledningarna och i läroböckerna. Emma Larssons studie är den som fokuserat på ett bredare perspektiv och visar att tvåsamheten och kärleken lyfts fram som särskilt eftersträvt och vackert, men även att avhållsamhet och ansvar var särskilt viktigt under 50- och 60-talet. Detta visar alltså på en liknande sexualsyn i läroböckerna som den som framkommer i handledningarna. Amalia Claussons, Petra Erikssons samt Andersson, Burge och Söderhagens studier som visar att heteronormativiteten fortfarande var framträdande på 2000-talet visar dock en mer heteronormativ inställning än de i handledningarna. De oberoende läroböcker som gavs ut visade alltså på en större heteronormativitet än det statligt utgivna styrdokumentet. Likt Centerwall menar dock Eriksson att det finns en vilja att använda ett mer

inkluderande språk, men likt det som visats i handledningarna behöver inte ett mer inkluderande språk betyda att de värderingar som presenteras är mer inkluderande och öppna. Slutligen finns det en viss diskrepans gentemot Robert Torstenssons studie, vilken visar att läroböckerna på 90-talet visar en föråldrad och fientlig syn på homosexualitet, vilket inte kan sägas kunna skönjas i handledningen från 90-talet.

Som sagt har Gayle Rubins teori angående den sexuella värdehierarkin använts som verktyg i analysen och jämförelsen. Teorin har varit användbar för att strukturera upp det mycket breda källmaterialet där de olika böckerna skiljer sig mycket åt. Teorin har fått kritik angående dess brist på intersektionalitet och efter att ha använt teorin är jag böjd att hålla med i den mån att teorin inte ser till de korsningar som sker mellan de olika kategorierna. Ett sexualliv eller en sexuell handling sker aldrig inom enbart en kategori eller enbart positiva eller negativa kategorier, utan dessa överlappar varandra och ger på så sätt olika reaktioner. Detta återkommer jag till längre ner. Kategorierna anser jag dock fortfarande har varit användbara, men efter genomförandet av denna studie skulle jag säga att sexualsynen snarare ska ses som en gråskala än delas in i accepterat eller icke accepterat. Samtidigt finns det dock ofta tendenser åt det ena eller det andra hållet.

Resultatet överensstämmer till stora delar med det som Rubin påvisat i sin teori, men det finns även anmärkningsvärda skillnader, främst i de senare handledningarna. Det finns även aspekter som inte framkommer i teorin, det vill säga kärlek och ålder. Nästan utan undantag ses det som Rubin framhåller som accepterade typer av sex även i handledningarna som accepterade. Däremot finns det i flertalet kategorier undantag som gör dessa mindre accepterade. Exempelvis finns det flera faktorer som påverkar huruvida reproduktivt sex är accepterat eller ej. Det skulle kunna sägas att samtliga aspekter som ses som acceptabla kan bli oacceptabla om de kombineras med en av de kategorier som inte ses som acceptabla. Men en accepterad handling kan inte göra en oacceptabel handling accepterad på samma sätt. Exempelvis är heterosexuellt sexualliv i handledningen från 1945 accepterat, men om det sker utanför äktenskapet eller med flera olika partners är det inte längre acceptabelt. Det som ses som oacceptabelt väger alltså tyngre än det som ses som acceptabelt. Som tidigare nämnts handlar det ofta även om en gråskala, snarare än vad som är strikt accepterat eller ej. Dessutom handlar det i flera fall inte om vad som är acceptabelt eller ej, utan snarare vad som är rekommenderat för individens bästa. I handledningarna från 1945 och 1956, vilka är mycket föreskrivande, finns det ingen tvekan om hur man anser att eleverna ska leva, men samtidigt finns det ingen som säger att det explicit är fel att gå emot detta, snarare att det för individens och samhällets välmående är viktigt att leva efter dessa värderingar. Undantag är sådant som

ses som abnorma sexualiteter. I handledningarna från 1977 och 1995 talar man fortfarande om just vad som kan ge människor de bästa förutsättningarna för ett bra liv, men inte på ett lika föreskrivande sätt och det finns mindre som anses skadligt för sexuallivet.

Undersökningen har visat att sexualundervisningen sedan den infördes har genomgått en stor utveckling som kan kopplas till den utveckling i synen på sex och sexualitet som skedde i samhället i stort. Trots det dröjde ändå den egentliga utvecklingen till slutet av 70-talet, trots att det syntes en stor utveckling i sexualsynen redan på 60-talet. Det vore särskilt intressant att utveckla denna undersökning till sexualundervisningen idag för att se hur aktuell sexualundervisningen är idag, särskilt då regeringen vid denna uppsats skrivande mycket nyligen tagit initiativ för att förbättra undervisningen. Sexualundervisningen är fortfarande idag ett mycket aktuellt ämne och att undersöka denna tidigare undervisning kan hjälpa till att idag inspirera, utveckla och förbättra undervisningen, men även visa att det redan skett stora framsteg.

Då källmaterialet är så stort finns det stort utrymme för ytterligare forskning som inte fått utrymme här. Exempelvis vore det intressant att undersöka hur flickor och pojkars sexualitet framställs. Det vore även intressant att fördjupa sig mer i en av de aspekter som undersökts i denna uppsats, då bredden på ämnet och längden på uppsatsen har begränsat djupet av analysen. Det vore även intressant att vidga perspektivet och undersöka de förslag och debatter som ledde fram till sexualundervisningen eller handledningarna för att bilda en mer nyanserad bild av hur det faktiskt såg ut.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning för lärare i folkskolor*. Stockholm: Skolöverstyrelsen, 1945.

Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning*. Stockholm: Skolöverstyrelsen, 1956.

Skolöverstyrelsen. *Handledning i sexualundervisning*. Stockholm: Skolöverstyrelsen, 1967.

Skolöverstyrelsen. *Samlevnadsundervisning*. Stockholm: Liber Läromedel, 1977.

Centerwall, Erik. *"Kärlek känns! förstår du": samtal om sexualitet och samlevnad i skolan : ett referensmaterial från Skolverket*. Stockholm: Skolverket, 1995.

Litteratur

Andersson, Stina. "1988 års smittskyddslag". I *Sex: en politisk historia*, Andersson, Stina & Sjö Dahl, Silvia (red.), 229-230. Göteborg: Alfabeta, 2003.

Andersson, Stina. "P-piller – som att skjuta myggor med elefantbössa". I *Sex: en politisk historia*, Andersson, Stina & Sjö Dahl, Silvia (red.), 141-148. Göteborg: Alfabeta, 2003.

Andersson, Stina & Sjö Dahl, Silvia. (red.) *Sex: en politisk historia*. Göteborg: Alfabeta, 2003.

Andersson, Susanne, Burge, Kajsa & Söderhagen, Johanna. *Samlag, sexdrift och kärleksideologi: en queerteoretisk textanalys av sex- och samlevnadsavsnitten i biologiböcker*. Examensarbete, Göteborgs universitet, 2013.
<https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/35907> (Hämtad: 2020-11-1)

Bergman, Ylva. "Sex i media". I *Sex: en politisk historia*, Andersson, Stina & Sjö Dahl, Silvia (red.), 231-237. Göteborg: Alfabeta, 2003.

- Bergström, Göran. & Boréus, Kristina. "Innehållsanalys". I *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.), s. 43-87. Lund: Studentlitteratur, 2005.
- Centerwall, Erik. "Med moralen som styrmedel – historiska perspektiv på sexualupplysning" I *Hela livet: 50 år med sex- och samlevnadsundervisning*, Nilsson, Agneta (red.), 25-33. Stockholm: Liber, 2005. E-bok. <https://www.skolverket.se/publikationer?id=2081> (Hämtad: 2020-09-07)
- Centerwall, Erik. "Obligatorisk sexualundervisning- perspektiv på tre handledningar". I *Hela livet: 50 år med sex- och samlevnadsundervisning*, Nilsson, Agneta (red.), 35-45. Stockholm: Liber, 2005. E-bok. <https://www.skolverket.se/publikationer?id=2081> (Hämtad: 2020-09-07)
- Clausson, Amalia. *Sexualitet i skolan. Läromedelsframställning av sexualitet och könsdrift i samlevnadsundervisningen, år 1955-2014*. Examensarbete, Uppsala universitet, 2014. <http://www.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A893435&dswid=-3099> (Hämtad: 2020-09-07)
- Eriksson, Petra. *Penisar och könsöppningar: Konstruktioner av kön och sexualitet i läroböcker i biologi 1958-2013*. Examensarbete, Uppsala universitet, 2015. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:827912/FULLTEXT01.pdf> (Hämtad 2020-11-11)
- Furhammar, Leif. "Biografsex och filmcensur". I *Sex: en politisk historia*, Andersson, Stina & Sjö Dahl, Silvia (red.), 63-70. Göteborg: Alfabeta, 2003.
- Hedenborg, Susanna & Kvarnström, Lars. *Det svenska samhället 1720–2006: Böndernas och arbetarnas tid*. Lund: Studentlitteratur, 2009.
- Höjer, Dan. "Inälvor på snoppen – kondomens historia". I *Sex: en politisk historia*, Andersson, Stina & Sjö Dahl, Silvia (red.), 101-107. Göteborg: Alfabeta, 2003.
- Jones, Rebecca L. Later Life Sex and Rubin's 'Charmed Circle'. *Sexuality and Culture*. Nr. 24, 2020: 1480-1498. <https://doi.org/10.1007/s12119-020-09708-6> (Hämtad: 2020-11-26)

- Larsson, Emma. *Sex, kärlek och gemenskap: en queerteoretisk analys av sexualundervisningsböcker i Sverige mellan 1956-1988*. Kandidatuppsats, Lunds universitet, 2016. <https://lup.lub.lu.se/student-papers/search/publication/8873282> (Hämtad: 2020-09-03)
- Matthis, Moa. "Myten om jämställdhetens decennium". I *Sex: en politisk historia*, Andersson, Stina & Sjö Dahl, Silvia (red.), 159-165. Göteborg: Alfabeta, 2003.
- Norrhem, Svante, Rydström, Jens, & Markusson Winkvist, Hanna. *Undantagsmänniskor: en svensk HBTQ-historia med utblickar i världen*. Lund: Studentlitteratur, 2015.
- Rubin, Gayle S. "Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality". I *Culture, Society & Sexuality*, Parker, Richard & Peter Aggleton, (red.), 143-178. London: Routledge, 1998. E-bok. <https://sites.middlebury.edu/sexandsociety/files/2015/01/Rubin-Thinking-Sex.pdf> (Hämtad 2020-11-26)
- Strandberg, Per. "Befriande läger". I *Sex: en politisk historia*, Andersson, Stina & Sjö Dahl, Silvia (red.), 166-177. Göteborg: Alfabeta, 2003.
- Sjöström, Bodil. "Liv med HIV". I *Sex: en politisk historia*, Andersson, Stina & Sjö Dahl, Silvia (red.), 209-216. Göteborg: Alfabeta, 2003.
- SOU 1974:59. USSU. *Sexual- och samlevnadsundervisning*. <https://lagen.nu/sou/1974:59> (Hämtad: 2020-11-04)
- SOU 1994:37. Bygdeman, Marc & Lindahl, Katarina. *Sexualupplysning och reproduktiv hälsa i Sverige under 1900-talet*. <https://lagen.nu/sou/1994:37> (Hämtad: 2020-11-04)
- Torstensson, Robert. *Homosexualiteten och skolan: en studie av biologiböcker och läroplaner 1950-2007*. Kandidatuppsats, Göteborgs universitet, 2007. <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/4765> (Hämtad: 2020-11-01)

Internet

Jonasdotter Nilsson, Mimmi. Ernkrans: Unga ska få bilden från skolan – inte porren. SVT Nyheter. <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/larara-ska-utbildas-i-sexualkunskap> (Hämtad 2020-12-30)

Regeringskansliet. Bättre sexualundervisning för unga. 2020. <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2020/09/battre-sexualundervisning-for-unga/> (Hämtad 2020-11-03)

RFSU. Viktiga årtal och reformer. 2018. <https://www.rfsu.se/om-rfsu/om-oss/rfsus-historia/viktiga-artal-och-reformer/>. (Hämtad 2020-11-03)